

ΜΑΡΙΑ ΛΙΑΝΟΥ

A.M. 28308

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Ευρωπαϊκές και Διεθνείς Σπουδές»

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης

Μεταπτυχιακή Εργασία

Θέμα:

**« Η οικονομική διακυβέρνηση της ΕΕ
υπό το φως της τρέχουσας οικονομικής κρίσης
και της Συνθήκης της Λισαβόνας »**

Επιβλέπων Καθηγητής: Π.Κ. Ιωακειμίδης

30 Ιουνίου 2010

Αν η ΕΕ δεν υπήρχε, σήμερα θα έπρεπε να την εφεύρουμε. Στις αρχές του 21ου αιώνα η ΕΕ όχι μόνο δεν αποτελεί απειλή για την εθνική κυριαρχία, αλλά προϋπόθεση άσκησής της. Στο σημερινό κόσμο της διακινδύνευσης, όπου απειλούμαστε από παγκόσμια προβλήματα που δεν αντιμετωπίζονται σε εθνικό επίπεδο, τα απομονωμένα κράτη-έθνη είναι ανίσχυρα, ανίκανα να ασκήσουν την κυριαρχία τους.

Κανένα κράτος δεν είναι σήμερα αρκετά ισχυρό ώστε να σύρει μόνο του τους εταίρους του έξω από τα βαλτόνερα της κρίσης. Επιπλέον, γίνεται φανερό πόσο αλληλεξαρτώμενα είναι πια τα κράτη-μέλη: όταν βουλιάξει ένα, συμπαρασύρει κι άλλα στην πτώση του.

Η Ευρώπη δε χρειάζεται λιγότερη, αλλά περισσότερη ενοποίηση. Η παγκόσμια οικονομική κρίση απέδειξε πως χωρίς πολιτική ενότητα δεν μπορεί να υπάρξει οικονομική και νομισματική ενότητα.

Ulrich Beck¹

¹ Beck Ulrich, The Guardian, «This economic crisis cries out to be transformed into the founding of a new Europe», *The Guardian*, 20/04/2009, διαθέσιμο (στα ελληνικά) στο <http://www.typos.metarithmisi.gr/el/readRelated.asp?intThemeID=13&strMsg=NewPage&textID=6924>

Περίληψη

Η παγκόσμια οικονομική κρίση κατέδειξε τις αδυναμίες της Ευρωζώνης και την ανάγκη για οικονομική διακυβέρνηση, κατεύθυνση προς την οποία η Συνθήκη της Λισαβόνας έκανε μικρά και άτολμα βήματα. Η ΟΝΕ στην πραγματικότητα έχει προχωρήσει μόνο στο νομισματικό τομέα, ενώ η οικονομική πολιτική παραμένει στην αρμοδιότητα των κρατών-μελών. Το δημοσιονομικό πρόβλημα της Ελλάδας αντανακλά την ανάγκη για σύγκλιση των δημοσιονομικών πολιτικών, την ανάγκη για τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Υπουργείου Οικονομικών. Η Μεταρρυθμιστική Συνθήκη δεν δημιούργησε ένα συνεκτικό σύστημα πολιτικής διακυβέρνησης στην ΕΕ. Χρειαζόμαστε «περισσότερη Ευρώπη», μια ενωμένη οικονομικά και πολιτικά Ευρώπη που να έχει τη θέση που της αξίζει στη διεθνή σκηνή.

Ετικέτες: οικονομική διακυβέρνηση, οικονομική κρίση, Συνθήκη της Λισαβόνας, νομισματική ένωση, ΟΝΕ, Ευρωζώνη, Ελληνική δημοσιονομική κρίση, «περισσότερη Ευρώπη», οικονομική ένωση, πολιτική ένωση, ομοσπονδία.

Τις θερμές μου ευχαριστίες στον επιβλέποντα Καθηγητή μου κ. Π.Κ. Ιωακειμίδη για τις συμβουλές του και την άριστη μεταξύ μας συνεργασία κατά την εκπόνηση της παρούσης διπλωματικής εργασίας.

Πίνακας Περιεχομένων

	Σελ.
Περίληψη.....	2
Λίστα πινάκων.....	4
Ακρωνύμια/Συντομογραφίες.....	5
Εισαγωγή.....	6
Κεφάλαιο 1	
Θεωρητικό και θεσμικό πλαίσιο της οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης της Ευρώπης.....	7
1.1. Από την ΟΝΕ στην πολιτική ενότητα.....	7
1.2. Προς μια Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία;.....	9
1.3. Λισαβόνα: άτομα βήματα προς μια οικονομική διακυβέρνηση.....	11
1.4. ΕΚΤ: ο βασικός φορέας άσκησης της νομισματικής πολιτικής.....	14
Κεφάλαιο 2	
Οικονομική κρίση και αδυναμίες της Ευρωζώνης. Η περίπτωση της Ελλάδας....	15
2.1. Τι κατέδειξε η οικονομική κρίση.....	15
2.2. Αδυναμίες της Ευρωζώνης.....	19
2.3. Διάσωση ή μη;.....	21
2.4. Η περίπτωση της Ελλάδας.....	23
Κεφάλαιο 3	
Χρειαζόμαστε «περισσότερη Ευρώπη».....	28
3.1. Η ανάγκη για πολιτική ένωση.....	28
3.2. Προτάσεις για ομογενοποίηση των οικονομιών.....	32
3.3. Προς μια οικονομική διακυβέρνηση;.....	34
Συμπεράσματα.....	38
Βιβλιογραφία/Αρθρογραφία Ελληνόγλωσσα.....	40
Βιβλιογραφία/Αρθρογραφία Ξενόγλωσσα.....	43
Συνέδρια/Δημόσιες συζητήσεις.....	46
Πρωτότυπες Πηγές.....	47
Πηγές από το Διαδίκτυο.....	48

Λίστα πινάκων

	Σελ.
Πίνακας 1	
Κυβερνητικό έλλειμμα/πλεόνασμα στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης.....	17
Πίνακας 2	
Ισοτιμία αμερικανικού δολαρίου/ευρώ.....	19
Πίνακας 3	
Πορεία της ελληνικής οικονομίας.....	26

Ακρωνύμια/Συντομογραφίες

ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΟΝΕ	Οικονομική και Νομισματική Ένωση
ΣΣΑ	Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης
ΕΚΤ	Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΕΝΤ	Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ταμείο

Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να καταδειχθεί η ανάγκη για μια νέα ουσιαστική οικονομική διακυβέρνηση στην Ευρώπη. Αφορμή είναι η παγκόσμια οικονομική κρίση, η οποία δημιούργησε τριγμούς στο οικοδόμημα της Ευρωζώνης, αποκαλύπτοντας τα λειτουργικά και δομικά της προβλήματα. Η ΟΝΕ έφερε νομισματική ένωση, όχι όμως και οικονομική ένωση. Η δημοσιονομική πειθαρχία δεν μπόρεσε να επιτύχει τη σύγκλιση των δημοσιονομικών πολιτικών των κρατών-μελών, οι οποίες παραμένουν προσκολλημένες στο εθνικό επίπεδο. Υπό τις συνθήκες της κρίσης, έγινε εμφανές ότι η διαχείριση του ευρώ χρειάζεται δυνατότερους και πιο αποτελεσματικούς θεσμούς. Η οικονομική κρίση *μπορεί* και *πρέπει* να γίνει η πρόκληση και η ευκαιρία για «περισσότερη Ευρώπη». Η ΕΕ ξεκίνησε ως οικονομική κοινότητα και δεν μπορεί να ολοκληρωθεί χωρίς οικονομική ενοποίηση. Οικονομική και πολιτική ενοποίηση είναι αλληλένδετα ζητήματα. Η σημερινή συγκυρία καθιστά επιτακτική την ανάγκη να προχωρήσει η ευρωπαϊκή ενοποιητική διαδικασία. Η Ευρώπη μπορεί και πρέπει να αποτελεί, όχι θεατή, αλλά ρυθμιστή των παγκόσμιων ζητημάτων. Είναι καιρός πλέον η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση να φτάσει στη φυσική της κατάληξη: στην οικοδόμηση μιας Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας.

Κεφάλαιο 1

Θεωρητικό και θεσμικό πλαίσιο της οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης της Ευρώπης

1.1. Από την ONE στην πολιτική ενότητα

Οι θεωρίες οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης της Ευρώπης που ξεκίνησαν από τις απαρχές της ευρωπαϊκής ιδέας τη δεκαετία του 1950, πήραν την ολοκληρωμένη τους μορφή στα τέλη της δεκαετίας του 1980, όταν ηγέρθησαν ισχυρισμοί για τη σχέση ανάμεσα στη νομισματική και την πολιτική ολοκλήρωση της Ευρώπης. Από τη μια πλευρά βρίσκονται εκείνοι που θεωρούν ότι η πολιτική ολοκλήρωση θα είναι το αποτέλεσμα της συγκέντρωσης των οικονομικών αποφάσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), καθόσον αυτό είναι ένα ζήτημα λειτουργικής αναγκαιότητας για την ομαλή λειτουργία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ONE). Από την άλλη πλευρά βρίσκονται εκείνοι που υποστηρίζουν την ανάγκη για συγκέντρωση της λήψης αποφάσεων πέρα από την οικονομική σφαίρα και θεωρούν ότι η πολιτική ένωση είναι ο στόχος που τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης τελικώς θα επιδιώξουν.²

Επαναλαμβανόμενο θέμα στις ακαδημαϊκές και πολιτικές συζητήσεις σχετικά με την ONE και την πολιτική ένωση είναι ότι οι δημιουργοί των πολιτικών της ΕΕ θα κρίνουν απαραίτητο να προβούν σε περαιτέρω βήματα προς την κατεύθυνση μιας *πλήρους ένωσης*, προκειμένου να ωφεληθούν από όλα τα οφέλη του ευρώ. Αυτή η λειτουργικής προσέγγισης επιχειρηματολογία αντηχεί αυτό που ο David Mitrany (1943) υποστήριζε ότι «η μορφή ακολουθεί τη λειτουργία».³ Υπάρχει πλήθος επιχειρημάτων που υποστηρίζει τον ισχυρισμό ότι η ONE χρειάζεται πολιτική ένωση. Ο Καθηγητής Λουκάς Τσούκαλης (2005) θεωρεί ότι η ONE πρέπει να έχει μια συγκεντρωτική επίδραση στις οικονομικές πολιτικές, διότι η σταθεροποιητική λειτουργία της «θα έπρεπε να περικλείει έναν συνεχή διάλογο ανάμεσα στην κεντρική τράπεζα και σε ένα Ευρωπαϊκό πολιτικό θεσμό αρμόδιο για την οικονομική πολιτική».⁴

Ορισμένοι ακαδημαϊκοί θεωρούν ότι η απόφαση για συγκέντρωση της νομισματικής πολιτικής στην Ευρωζώνη, με τον έλεγχο της οικονομικής πολιτικής να βρίσκεται στα χέρια των κρατών-μελών, θα μπορούσε να έχει σοβαρές συνέπειες για τη νομιμότητα της ONE. Ήδη από το 1994, ο Καθηγητής Kenneth Dyson πρέσβευε ότι «στην απουσία μιας

² Hodson Dermot, «EMU and political union: what, if anything, have we learned from the euro's first decade?», *Journal of European Public Policy*, Vol. 16, No. 4, 2009, σ. 508-509.

³ Στο ίδιο, σ. 510.

Βλ. περισσότερα στο Mitrany D., «A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organisation», *Royal Institute of International Affairs*, London 1943.

⁴ Hodson Dermot, *ό.π.*, σ. 510.

Βλ. περισσότερα στο Tsoukalis L., *What Kind of Europe?*, Oxford University Press, Oxford 2005.

Ευρωπαϊκής πολιτικής τάξης που να προωθεί μια αποτελεσματική ταύτιση με το ενιαίο νόμισμα, μέσω κοινών πολιτικών συμβόλων και καναλιών για να προκαλέσει τη συμμετοχή του λαού και να επιδράσει σε αυτόν, μια αποπολιτικοποιημένη νομισματική πολιτική στερείται ουσιαστικής νομιμότητας».⁵ Από την πλευρά τους οι Καθηγητές Amy Verdun και Thomas Christiansen (2000) προειδοποιούν ότι η αποτυχία των αρχιτεκτόνων της ΟΝΕ να ενσωματώσουν το ευρώ σε μια «ευρύτερη Ευρωπαϊκή πολιτεία» αφήνει τη νομιμότητα του ευρώ επικίνδυνα εξαρτημένη από τα διάφορα οικονομικά οφέλη και συνεπώς από τις βραχυπρόθεσμες οικονομικές αυξομειώσεις.⁶

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 είχε διαφανεί η ανάγκη, λόγω της ίδρυσης της ΕΟΚ, να προχωρήσει το ευρωπαϊκό εγχείρημα. Ο Ούγγρος οικονομολόγος Bela Balassa (1961) διέκρινε πέντε στάδια οικονομικής ολοκλήρωσης: (α) μια ζώνη ελεύθερου εμπορίου στην οποία οι δεσμοί και οι ποσοτικοί περιορισμοί στα εμπορεύματα έχουν αρθεί, (β) μια εθιμική ένωση η οποία συνδυάζει μια ζώνη ελεύθερου εμπορίου με εξισορροπημένους δεσμούς απέναντι στα τρίτα μέρη, (γ) μια κοινή αγορά στην οποία δεν υπάρχουν φραγμοί στην ελεύθερη διακίνηση κεφαλαίων και εργασίας, (δ) μια οικονομική ένωση που περιλαμβάνει κάποιο βαθμό εναρμόνισης ανάμεσα στις εθνικές οικονομικές πολιτικές και (ε) μια ολοκληρωμένη ένωση που χαρακτηρίζεται από την ενοποίηση των νομισματικών, δημοσιονομικών και κοινωνικών πολιτικών και από τον παραμερισμό των αντίθετων συμφερόντων, υπό τον έλεγχο μιας υπερεθνικής αρχής. Σύμφωνα με αυτή την ταξινόμηση, η ΟΝΕ είναι ένα προχωρημένο αλλά μη ολοκληρωμένο στάδιο της οικονομικής ενοποίησης.⁷

Η ταξινόμηση του Bela Balassa αντιμετωπίζει την οικονομική λήψη αποφάσεων ως τον τελικό στόχο της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Ο Γερμανός οικονομολόγος Willem Molle (2001) δίνει μια διαφορετική ταξινόμηση που εστιάζει περισσότερο στην δυνατότητα της ολοκλήρωσης πέρα από την οικονομική σφαίρα. Ορίζει την «πλήρη ένωση» ως ένα βήμα πέρα από την ΟΝΕ, η οποία περιλαμβάνει κοινές πολιτικές στους οικονομικούς τομείς, όπως η κοινωνική ασφάλεια και ο φόρος εισοδήματος, αλλά και στους μη οικονομικούς τομείς, όπως στη δικαστική και εξωτερική πολιτική και στην πολιτική ασφάλειας.⁸

⁵ Hodson Dermot, *ό.π.*, σ. 511.

Βλ. περισσότερα στο Dyson K., *Elusive Union: The Process of Economic and Monetary Union in Europe*, Longman Press, London 1994.

⁶ Hodson Dermot, *ό.π.*, σ. 511.

Βλ. περισσότερα στο Verdun A., Christiansen T., «Policies, institutions and the Euro: dilemmas of legitimacy», στο *After the Euro: Shaping Institutions for Governance in the Wake of European Monetary Union*, C. Crouch (ed), Oxford University Press, Oxford 2000, pp. 162-78.

⁷ Hodson Dermot, *ό.π.*, σ. 509 και Μαρτίνοβ Νίκος, «Θεωρία της Διεθνούς Οικονομικής Ολοκλήρωσης» στο *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές, πολιτικές και οικονομικές πτυχές*, Ναπολέων Μαραβέγιας-Μιχάλης Τσινισιζέλης (επιμ.), Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα ³2004, σ. 224.

Βλ. περισσότερα στο Balassa B, *The Theory of Economic Integration*, Richard D. Irwin, London 1961.

⁸ Hodson Dermot, *ό.π.*, σ. 511.

Βλ. περισσότερα στο Molle, W., *The Economics of European Integration: Theory, Practice, Policy*, Dartmouth Publishing, Aldershot ⁴2001.

1.2. Προς μια Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία;

Η ΕΕ όμως προχωρά πράγματι προς την κατεύθυνση της δημιουργίας μιας ομοσπονδίας? Η συζήτηση για την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία έχει τις ρίζες της στις αρχές του 20ου αιώνα. Η έννοια της ομοσπονδίας, αντίθετη της έννοιας του ενιαίου κράτους, δομείται στην αρχή της ενότητας στην ποικιλομορφία και διασφαλίζει τις ιδιαίτερες πολιτιστικές ταυτότητες. Η συγκρότησή της μπορεί να επιτευχθεί στο βαθμό που οι ξεχωριστές -πρόθυμες να τη συγκροτήσουν- μονάδες στοχεύουν στην επίτευξη της ενότητας, διατηρώντας όμως παράλληλα την αυτονομία και την ανεξαρτησία τους, διατηρώντας δηλαδή την ιδιαίτερή τους ταυτότητα. Για να σχηματιστεί μια ομοσπονδιακή κυβέρνηση αποφασιστικός παράγων είναι η ομοιότητα των κοινωνικών και δη των πολιτικών θεσμών, οι οποίοι πρέπει να διέπονται από τα χαρακτηριστικά του ελεύθερου δημοκρατικού συστήματος προκειμένου η συγκροτηθείσα ομοσπονδία να μπορέσει τελικά να επιβιώσει.⁹

Η αρχή για τη δημιουργία της ομοσπονδιακής Ευρώπης συμπίπτει με την έναρξη της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Ήδη από το 1950, ο Robert Schuman στη Διακήρυξή του -για τη σύσταση της ΕΚΑΧ- έκανε λόγο για μια διαμορφούμενη Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία, η οποία κρινόταν από κάποιους απαραίτητη προκειμένου να διατηρηθεί η ειρήνη στη γηραιά ήπειρο. Παρά ταύτα, οι Ευρωπαίοι δεν έχουν καταφέρει μέχρι στιγμής να συμφωνήσουν στην τελική μορφή που μπορεί να προσλάβει η ΕΕ, και ως εκ τούτου δεν είναι εύκολο να προσδώσουμε έναν σαφή ορισμό στο φαινόμενο αυτό. Η Ένωση μπορεί να διαθέτει μια σειρά από κοινούς, υπερεθνικούς θεσμούς (όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο), η δράση και ο ρόλος τους όμως παράλληλα συνυφαίνεται με διακυβερνητικά όργανα (όπως το Συμβούλιο της Ένωσης). Η Ένωση αποτελεί ουσιαστικά ένα μείγμα υπερεθνικών και διακυβερνητικών στοιχείων που διαφοροποιείται από τη συνομοσπονδία και τείνει στην ομοσπονδία. Αυτή η προοπτική παραμένει ωστόσο μακριά, καθώς η ΕΕ μπορεί να διαθέτει μεν μια σειρά από ισχυρούς, κοινούς θεσμούς, όμως τα κράτη-μέλη διατηρούν ακόμη επίσημα την κυριαρχία τους. Το θεσμικό τρίγωνο της ΕΕ είναι εκείνο που συμμετέχει στη διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικής και λήψης αποφάσεων. Η θεσμική ισορροπία που επιτυγχάνουν τα θεσμικά αυτά όργανα διασφαλίζει την πολιτική διακρατική ισορροπία ανάμεσα στις μεγαλύτερες και τις μικρότερες χώρες-μέλη της Ένωσης.¹⁰

⁹ Ιωακειμίδης Παναγιώτης Κ., *Το Μέλλον της Ευρώπης, Η Προοπτική της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας και η Ελλάδα*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα χχ, σ. 15-19. Βλ. επίσης τα βασικά θεσμικά και πολιτικά χαρακτηριστικά που συγκροτούν τον δημοκρατικό χαρακτήρα της ομοσπονδίας στο ίδιο, σ. 20-21.

Βλ. περισσότερα για τον φεντεραλισμό και την ομοσπονδία στο Burgess Michael, «Federalism and Federation» στο *European Union Politics*, Michael Cini (edt), Oxford University Press, Oxford 2007, σ. 71-74.

¹⁰ Ιωακειμίδης Παναγιώτης Κ., *Το Μέλλον της Ευρώπης, Η Προοπτική της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας και η Ελλάδα*, ό.π., σ. 21-23.

Η πορεία της ΕΕ στηρίχθηκε στη νεολειτουργική προσέγγιση, ήτοι στη θεωρία της *υπερχειλίσης* (spill-over), δηλαδή στην υπόθεση ότι κάθε κοινή πολιτική θα δημιουργούσε ανάγκες για άλλες πολιτικές, συνεπώς η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση θα επερχόταν με έναν σχεδόν αυτόματο τρόπο.¹¹ Η ενοποιητική διαδικασία προχώρησε σταδιακά και διέυρνε το περιεχόμενο της ενοποίησης από την οικονομία -που ήταν ο αρχικός τομέας- προς πιο ευαίσθητους από πλευράς εθνικής κυριαρχίας τομείς, καταδεικνύοντας έτσι σαφώς τα αποφασιστικά βήματα που έγιναν προς την κατεύθυνση της ομοσπονδίας. Ορισμένοι μελετητές θεωρούν τις βασικές συνθήκες «ως ένα *sui generis* σύνταγμα ή συνταγματικό καθεστώς για την Ευρωπαϊκή Ένωση»,¹² όμως είναι γεγονός ότι η ΕΕ παραμένει μέχρι σήμερα δίχως ένα ομοσπονδιακό σύνταγμα που να καθορίζει την κατανομή των εξουσιών ανάμεσα στην ίδια και τα κράτη-μέλη.¹³

Ο πρώην Πρωθυπουργός του Βελγίου Guy Verhofstadt (2006) υποστήριξε ότι η Ευρώπη πρέπει να ενοποιηθεί ακόμη περισσότερο ώστε να μπορέσει μελλοντικά να διαδραματίσει έναν σημαντικό ρόλο στην παγκόσμια σκηνή. Κατά την άποψή του, «μόνο οι ισχυρές Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης θα είναι σε θέση να ανταποκριθούν στις προκλήσεις»¹⁴ της παγκοσμιοποίησης και στις προσδοκίες των Ευρωπαίων πολιτών. Η κοινή προσέγγιση σε όλα τα πεδία εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής πρέπει να αποτελούν προϊόν της συμμετοχής όλων των κρατών-μελών. Στην περίπτωση όμως που αυτό δεν είναι εφικτό, η Ευρώπη μπορεί να περιλαμβάνει δύο ομόκεντρους κύκλους: οι χώρες της Ευρωζώνης (και εκείνες που πρόκειται να ενταχθούν στο εγγύς μέλλον) θα αποτελούν τον πολιτικό πυρήνα, τις Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης, ενώ περιμετρικά αυτών θα υπάρχει μια συνομοσπονδία κρατών, ο λεγόμενος Οργανισμός των ευρωπαϊκών κρατών. Τελικός στόχος θα είναι η ένταξη όλων των κρατών-μελών στη νέα Ευρώπη. Διακηρύττει μάλιστα ότι η ιδέα των Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης αποτελεί τη μόνη επιλογή για να μη μείνει η γηραιά ήπειρος στο περιθώριο των παγκόσμιων εξελίξεων.¹⁵

Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, σύμφωνα με τον Guy Verhofstadt, είναι απαραίτητο προκειμένου να μετατραπεί η ΕΕ σε ένα πλήρες και συνεκτικό πολιτικό σχέδιο δυνάμενο να ανταποκριθεί στις νέες προκλήσεις του 21ου αιώνα. «Το μέλλον της Ευρώπης βρίσκεται

¹¹ Henig S, *Η ενοποίηση της Ευρώπης. Από τη διχόνοια στην ομόνοια*, ΕΑΠ, Πάτρα 2002, σ. 110-111.

Βλ. περισσότερα για το νεολειτουργισμό στο Strøby-Jensen Carsten, «Neo-functionalism» στο *European Union Politics*, Michael Cini (edt), Oxford University Press, Oxford ²2007, σ. 86-93 και στο Τσινισιζέλης Μιχάλης, «Θεωρία της Διεθνούς Πολιτικής Ενοποίησης» στο *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές, πολιτικές και οικονομικές πτυχές*, Ναπολέων Μαραβέγιας-Μιχάλης Τσινισιζέλης (επιμ.), Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα ³2004, σ. 36-41.

¹² Ιωακείμης Παναγιώτης Κ., *Το Μέλλον της Ευρώπης, Η Προοπτική της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας και η Ελλάδα*, ό.π., σ. 24.

¹³ Στο ίδιο, σ. 24.

¹⁴ Βέρχοφσταντ Γκι, *Οι Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης, Μανιφέστο για μια Νέα Ευρώπη*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2006, σ. 16.

¹⁵ Στο ίδιο, σ. 14-16, 90-93.

στην οικοδόμηση μιας πολιτικής Ευρώπης πάνω σε ένα κοινοτικό ή ομοσπονδιακό βάθρο».¹⁶ Η ΕΕ, όπως επισημαίνει, εξελίσσεται σε έναν πολιτικό θεσμό, ο οποίος αφενός θα σέβεται την αυτονομία των κρατών-μελών του (οι αρμοδιότητες των οποίων θα κατοχυρώνονται από το Σύνταγμα) και αφετέρου θα αναπτύσσει μια *sui generis* αυτόνομη δράση στα πεδία της αρμοδιότητάς του. Μια νέα Ευρώπη συνεπάγεται νέες αρμοδιότητες (κοινωνικο-οικονομική διακυβέρνηση και στρατηγική, ένα νέο ευρωπαϊκό τεχνολογικό κύμα, ευρωπαϊκός χώρος δικαιοσύνης και ασφάλειας, ευρωπαϊκή διπλωματία και ευρωπαϊκός στρατός), νέο τρόπο χρηματοδότησης (που θα στηρίζεται σε ιδίους πόρους) και νέους θεσμούς (οι οποίοι θα φέρουν κατανοητό όνομα στο ευρύ κοινό, μια πραγματική ευρωπαϊκή κυβέρνηση που να κατέχει την εκτελεστική εξουσία, άμεση εκλογή του Προέδρου της κυβέρνησης από τους πολίτες της Ευρώπης, ενώ τη νομοθετική εξουσία θα ασκεί το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο -ως αντιπρόσωπος των πολιτών των κρατών μελών- και το Συμβούλιο της ΕΕ στο οποίο θα μετέχουν εκπρόσωποι των κυβερνήσεων των κρατών-μελών).¹⁷

1.3. Λισαβόνα: άτολμα βήματα προς μια οικονομική διακυβέρνηση

Η ΕΕ απέχει πολύ ακόμη από την Ομοσπονδία, η οποία κατά τον Καθηγητή Παναγιώτη Ιωακειμίδη «αντιπροσωπεύει τον τελικό στόχο της ενοποιητικής διαδικασίας».¹⁸ Η Μεταρρυθμιστική Συνθήκη, που ήρθε ως προϊόν συμβιβασμού μετά την απόρριψη του Ευρωπαϊκού Συντάγματος (2005), δεν ενίσχυσε την πολιτική ένωση της Ευρώπης. Προέβλεπε αλλαγές στην οικονομική διακυβέρνηση της ζώνης του ευρώ, οι οποίες όμως χαρακτηρίζονται άτολμες, καθόσον σημειώθηκε υπαναχώρηση από τις πολιτικές που προέβλεπε για την πολιτική ένωση της Ευρώπης το απορριφθέν Ευρωπαϊκό Σύνταγμα. Η Συνθήκη της Λισαβόνας -η οποία τέθηκε σε ισχύ την 1^η Δεκεμβρίου 2009 και σήμερα διανύουμε μια μεταβατική περίοδο εφαρμογής της Συνθήκης- διαχώρισε τα ζητήματα της νομισματικής και της πολιτικής ολοκλήρωσης. Το αποτέλεσμα ήταν μια σειρά αλλαγών που έκαναν σημαντικές προόδους σε πεδία όπως η κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας και θέματα δικαιοσύνης και εσωτερικών υποθέσεων, ενώ άφηνε σε μεγάλο βαθμό ανέπαφες τις διατάξεις της Συνθήκης του Μάαστριχτ για την ΟΝΕ.¹⁹ Η δημοσιονομική πολιτική παραμένει στην αρμοδιότητα των κρατών-μελών, υπάγεται όμως σε κοινούς

¹⁶ Βέρχοφσταντ Γκι, *ό.π.*, σ. 49.

¹⁷ Στο ίδιο, σ. 43, 49, 61, 63-89.

¹⁸ Ιωακειμίδης Π.Κ., *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση. Θεωρία-Διαπραγμάτευση-Θεσμοί και Πολιτικές. Η συνθήκη του Maastricht και η Ελλάδα*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα ²1995, σ. 36.

¹⁹ Hodson Dermot, *ό.π.*, σ. 519, 521.

Montani Guido, «The EU crisis and European Democracy», *Europe's World*, 25/5/2010, διαθέσιμο στο http://www.europesworld.org/NewEnglish/Home_old/CommunityPosts/tabid/809/PostID/1442/TheEUcrisisandEuropeanDemocracy.aspx: «In Maastricht, December 1991, the heads of state and government decided to create a Monetary Union but did almost nothing to establish an Economic Union».

κανόνες που θεσπίζονται από τη Συνθήκη της ΕΕ και από το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ), το οποίο προβλέπει δημοσιονομική πειθαρχία και ένα σύστημα αμοιβαίας επιτήρησης ώστε να μην υπερβαίνει το έλλειμμα του προϋπολογισμού των κρατών-μελών το όριο του 3% του ΑΕΠ. Η νέα όμως οικονομική πραγματικότητα, που προέκυψε ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης, ουσιαστικά απαιτεί την τροποποίηση/χαλάρωση του ΣΣΑ, αφού τα κράτη-μέλη της Ένωσης αδυνατούν να υπαχθούν στα όσα το Σύμφωνο ορίζει.²⁰

Στη Συνθήκη της Λισαβόνας η Ένωση προβάλλεται ως ένα «γραφειοκρατικό, τεχνοκρατικό μόνρφωμα, ...σε μια χρονική περίοδο που η πρόκληση για την πολιτική εμπάθυνση είναι ίσως ισχυρότερη».²¹ Το σύστημα οικονομικής διακυβέρνησης παραμένει ατελές «τόσο σε ό,τι αφορά το συντονισμό των μικροοικονομικών πολιτικών όσο και σχετικά με την εξωτερική αντιπροσώπευση της Ευρωζώνης».²² Ο πρώην Υπουργός Οικονομίας και Οικονομικών της Ιταλίας Tommaso Padoa-Schioppa (2010) επισημαίνει ότι η Ένωση, παρά τα εξήντα χρόνια που έχουν περάσει από την ίδρυσή της, παραμένει ένα ενδιάμεσο κρατικό μόνρφωμα ανάμεσα στο διχασμό και στην ενότητα. Η ΕΕ στερείται της δύναμης αλλά και των μέσων για να αντιμετωπίσει την τρέχουσα οικονομική κρίση. Αυτό το μόνρφωμα μπορεί να παράγει και να ευημερήσει υπό συνθήκες ομαλότητας, κλονίζεται όμως κάτω από την τεράστια πίεση μιας τόσο σοβαρής κρίσης.²³

Η Συνθήκη της Λισαβόνας, όχι μόνο αγνοεί τις παραδοσιακές συζητήσεις σχετικά με τις ανισοροπίες ανάμεσα στις κυβερνητικές δομές των νομισματικών, δημοσιονομικών και οικονομικών πολιτικών, αλλά επίσης θέτει δυνατούς περιορισμούς στην εισαγωγή μιας νέας χρηματοοικονομικής αρχής που θα μπορούσε να λύσει τα προβλήματα που μας οδήγησαν στην τρέχουσα οικονομική κρίση, καθόσον από τη Συνθήκη απουσιάζει η χρηματοοικονομική εποπτεία και ο συντονισμός σε Ευρωπαϊκό επίπεδο. Οποιαδήποτε αλλαγή στη μελλοντική οικονομική διακυβέρνηση της Ευρώπης θα εξαρτηθεί από την πολιτική θέληση των Ευρωπαίων ηγετών να προχωρήσουν προς την κατεύθυνση σημαντικών αλλαγών, ακόμη κι αν αυτό απαιτεί την υιοθέτηση μιας νέας Συνθήκης.²⁴

²⁰ Βλ. περισσότερα για το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης στο Verdun Amy, «Economic and Monetary Union» στο *European Union Politics*, Michael Cini (ed), Oxford University Press, Oxford 2007, σ. 330.

²¹ Ιωακείμης Π.Κ., *Η Συνθήκη της Λισαβόνας*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2008, σ. 134.

²² Στο ίδιο, σ. 136.

Βλ. επίσης, Padoan Pier-Carlo, «A single European seat in international financial institutions», στο *An EU "fit for purpose" in the global age. The EU in a world in transition: Fit for what purpose?*, Loukas Tsoukalis (ed), Policy Network, London 2009, σ. 125-126.

²³ Padoa-Schioppa Tommaso, «The Debt Crisis in the Euro Area: Interest and Passions», *Notre Europe*, Policy Brief No. 16, May 2010.

²⁴ Mulas-Granados Carlos, «The fourth dimension: financial supervision and economic governance» στο *An EU "fit for purpose" in the global age, After the crisis: A new socio-economic settlement for the EU*, Roger Liddle (ed), Policy Network, London 2009, σ. 85-86.

Η ανάγκη για οικονομική διακυβέρνηση στο πλαίσιο της ΕΕ έγινε εμφανής μετά την υιοθέτηση του ευρώ. Η ύπαρξη ενός κοινού νομίσματος απαιτεί την ύπαρξη ενός κατάλληλου θεσμικού πλαισίου και ενός καθεστώτος διαχείρισης του ενιαίου νομίσματος. Με τη Συνθήκη της Λισαβόνας θεσμοποιήθηκε το EUROGROUP (Ευρωομάδα). Πρόκειται για άτυπες συναντήσεις των Υπουργών Οικονομικών των κρατών-μελών της Ευρωζώνης προκειμένου να συζητηθούν θέματα που συνδέονται με τις ευθύνες των κρατών-μελών όσον αφορά το ενιαίο νόμισμα. Στις συναντήσεις αυτές συμμετέχει και η Επιτροπή, ενώ καλείται να συμμετάσχει και η ΕΚΤ (ειδικό πρωτόκολλο, άρθρο 14 της Συνθήκης). Η Λισαβόνα δεν μετασχημάτισε σε τυπικό/θεσμικό το πλαίσιο συναντήσεων του EUROGROUP. Μόνο τυπικό/θεσμικό όργανο για τη λήψη των αποφάσεων και την ψήφιση των γενικών οικονομικών προσανατολισμών παραμένει το ECOFIN (Συμβούλιο Οικονομικών και Χρηματοδοτικών Υποθέσεων), το οποίο απαρτίζεται από τους Υπουργούς Οικονομίας της ΕΕ.²⁵

Έτερη σημαντική καινοτομία της Λισαβόνας, όσον αφορά την οικονομική διακυβέρνηση της Ευρώπης είναι η εκλογή Προέδρου του EUROGROUP, η θητεία του οποίου θα διαρκεί 2,5 χρόνια (άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου). Η πρόβλεψη αυτή δύναται να συνδράμει ως προς την ενίσχυση της συνολικής θεσμικής αποτελεσματικότητας της ΕΕ. Τα καθήκοντα του Προέδρου του EUROGROUP εκτείνονται από την προεδρία των μηνιαίων συναντήσεων του EUROGROUP και την ενίσχυση του μακροοικονομικού συντονισμού της Ευρωζώνης, μέχρι την εκπροσώπηση στις συνομιλίες με την ηγεσία της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και την αντιπροσώπευση της Ευρωζώνης στο διεθνές επίπεδο. Επίσης, στη Λισαβόνα περιλαμβάνονται ορισμένες ειδικές διατάξεις που αφορούν στα κράτη-μέλη της ζώνης του ευρώ (κεφ. 3^ο, άρθρα 114-116 ΣΛΕΕ και 136-138 ΕΣΛΕΕ). Οι διατάξεις αυτές επιδιώκουν την απλοποίηση των ρυθμίσεων για τη διαχείριση του υπερβολικού ελλείμματος και την εφαρμογή της πολυμερούς εποπτείας. Βελτιώνουν επίσης τις ρυθμίσεις για την εξωτερική αντιπροσώπευση του ευρώ. Ειδικότερα (στο άρθρο 115Γ ΣΛΕΕ και 138 ΕΣΛΕΕ) προβλέπεται ότι το Συμβούλιο δύναται -μετά από πρόταση της Επιτροπής και διαβούλευση με την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ)- να εκδίδει θέσεις για ζητήματα ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για την ΟΝΕ στο πλαίσιο διεθνών διασκέψεων και οικονομικών οργανισμών. Το Συμβούλιο δύναται επίσης να εκδίδει μέτρα προκειμένου να διασφαλιστεί η ενιαία εκπροσώπηση στο πλαίσιο των διεθνών διασκέψεων και οικονομικών οργανισμών. Δεν υπάρχει όμως πρόβλεψη στη Λισαβόνα για τον ορισμό κάποιου Ύπατου Εκπροσώπου που να μπορεί να εκπροσωπεί διεθνώς το ευρώ, κάτι που προβλέπεται μόνον για την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ). Η Συνθήκη της Λισαβόνας θεσμοθετεί επίσης την ΕΚΤ, η οποία καθίσταται εφεξής θεσμικό όργανο της Ένωσης.²⁶

²⁵ Ιωακείμης Π.Κ., *Η Συνθήκη της Λισαβόνας*, ό.π., σ. 65-67.

²⁶ Στο ίδιο, σ. 67-68.

1.4. ΕΚΤ: ο βασικός φορέας άσκησης της νομισματικής πολιτικής

Η ΕΚΤ, όπως προκύπτει από τον κανονισμό της που ενσωματώθηκε στη Συνθήκη του Μάαστριχτ, σχεδιάστηκε με βάση το γερμανικό πρότυπο, σύμφωνα με το οποίο η αρχή που διέπει τη νομισματική πολιτική είναι η πολιτική ανεξαρτησία (άρθρα 104 και 107 της Συνθήκης) δίχως οι αποφάσεις να εξαρτώνται από την έγκριση των κυβερνήσεων όπως ήθελε το αγγλο-γαλλικό πρότυπο. Οι αποφάσεις που αφορούν τα επιτόκια λαμβάνονται από την ΕΚΤ χωρίς ουδεμία παρέμβαση των πολιτικών αρχών. Βασικός στόχος της ΕΚΤ (άρθρο 105 της Συνθήκης) είναι η διατήρηση της σταθερότητας των τιμών στη ζώνη του ευρώ (στόχος για τον πληθωρισμό μέχρι το ποσοστό 2%). Για την επίτευξη αυτού του στόχου αναγκαία προϋπόθεση είναι η πολιτική ανεξαρτησία, διότι χωρίς αυτήν υπάρχει ο κίνδυνος η ΕΚΤ να υποχρεωθεί να εκτυπώσει χρήματα προκειμένου να χρηματοδοτήσει τα ελλείμματα των κρατικών προϋπολογισμών, κάτι που θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του πληθωρισμού.²⁷

Η ΕΚΤ χαρακτηρίζεται *συντηρητική* καθόσον είναι μια τράπεζα που επιδιώκει περισσότερο τη σταθερότητα των τιμών παρά τη σταθεροποίηση των προϊόντων και της απασχόλησης, θεωρώντας ότι η ανεργία αποτελεί ένα διαρθρωτικό φαινόμενο που δεν δύναται να μετριαστεί από νομισματικές πολιτικές. Η μείωση του ποσοστού της ανεργίας με διαρθρωτικές πολιτικές -π.χ. ευελιξία στην αγορά εργασίας ή μείωση των φόρων στην εργασία- αποτελεί ευθύνη των πολιτικών. Πράγματι, η ζώνη του ευρώ κατά μέσο όρο ωφελείται από τη συντηρητική αυτή πολιτική, καθόσον κατά μέσο όρο παρουσιάζει χαμηλό πληθωρισμό χωρίς παράλληλες απώλειες όσον αφορά στην απασχόληση. Το θέμα όμως είναι ότι σε εποχές οικονομικής ύφεσης, και με δεδομένο ότι η ΕΚΤ δεν προβαίνει σε επεκτατικές πολιτικές για την αντιμετώπιση της κρίσης, είναι πιθανόν η κατάσταση αυτή να αλλάξει και η ανεργία να παρουσιάσει κατακόρυφη άνοδο.²⁸

Όταν οι χώρες της Ευρωζώνης παρουσιάζουν οικονομική ύφεση (βλ. παρακάτω το παράδειγμα της Ελλάδας) η συμμετοχή τους στην ΟΝΕ κρίνεται ασύμφορη και έχει υψηλό κόστος, ενώ η ΕΚΤ δυσκολεύεται να σταθεροποιήσει το συνολικό προϊόν και την

²⁷ De Grauwe Paul, *Τα Οικονομικά της Νομισματικής Ένωσης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα ⁶2008, σ. 269-271. Βλ. επίσης στο ίδιο, σ. 271-276 τους λόγους για τους οποίους επικράτησε το γερμανικό πρότυπο της ΕΚΤ.

²⁸ Στο ίδιο, σ. 276-277, 280.

Στις 10 Μαΐου 2010, η ΕΚΤ αποφάσισε να προβεί σε μια πρωτόγνωρη κίνηση: «For the first time in the institution's history, the European Central Bank will buy Eurozone government bonds to help support fractured markets, abandoning its firm resistance to full-scale asset purchases in light of Greece's debt crisis... Under the plan,... the ECB will buy and sell both government and private bonds on the secondary market», διαθέσιμο στο http://www.euractiv.com/en/financial-services/ecb-buy-euro-zone-bonds-fight-crisis-news-493995?utm_source=EurActiv+Newsletter&utm_campaign=5aa1bc70cc-my_google_analytics_key&utm_medium=email

απασχόληση. Στην πραγματικότητα η ΕΚΤ δεν ασχολείται με μεμονωμένα περιστατικά αλλά ενδιαφέρεται για τη διατήρηση της σταθερότητας των τιμών και τη σταθεροποίηση της οικονομίας σε ολόκληρη τη ζώνη του ευρώ.²⁹ Όσο όμως προχωρά η ενοποίηση των εθνικών τραπεζικών συστημάτων στην Ευρωζώνη, η διατήρηση της οικονομικής σταθερότητας γίνεται ολοένα και πιο προβληματική. Έτσι, στην περίπτωση ξεσπάσματος μιας τραπεζικής κρίσης, η ευθύνη πέφτει στην ΕΚΤ για να αναλάβει το ρόλο του δανειστή εσχάτης ανάγκης. Παράλληλα, το όριο του 2% για τον πληθωρισμό της Ευρωζώνης κρίνεται πολύ χαμηλός στόχος, ειδικά όταν διαπιστώνουμε ότι οι οικονομίες των κρατών-μελών παρουσιάζουν συχνά έντονες διαταραχές. Έτσι, η ΕΚΤ δεν δύναται να διατηρεί τον απόλυτο έλεγχο στο ρυθμό πληθωρισμού της Ευρωζώνης, κάτι που θέτει τελικά σε αμφισβήτηση την αξιοπιστία της ίδιας της στρατηγικής της. Οι οικονομικές διαταραχές δημιουργούν πληθωριστικές τάσεις που ωθούν τον ρυθμό πληθωρισμού της Ευρωζώνης σε επίπεδα ανώτερα του ορίου του 2%.³⁰

Κεφάλαιο 2

Οικονομική κρίση και αδυναμίες της Ευρωζώνης. Η περίπτωση της Ελλάδας.

2.1. Τι κατέδειξε η οικονομική κρίση

Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση έχει ως αφετηρία το 2007. Είναι μια παγκόσμια κατάσταση οικονομικής ύφεσης στο χρηματοπιστωτικό και τραπεζικό τομέα, η οποία ξεκίνησε από τις ΗΠΑ και δη από τον εισηγμένο στη Wall Street τραπεζικό κολοσσό Lehman Brothers που παρά την 158 χρόνων πορεία του, εισήλθε σε διαδικασία πτώχευσης.³¹ Προέκυψε από τα προβλήματα στην αγορά στεγαστικών δανείων χαμηλής εξασφάλισης και βαθμιαία προκάλεσε ένα ντόμινο επακόλουθων αντιδράσεων στον αμερικανικό, αλλά και στον ευρωπαϊκό τραπεζικό και κτηματομεσιτικό τομέα. Σύμφωνα με οικονομικούς αναλυτές, πρόκειται για τη μεγαλύτερη κρίση μετά από εκείνη του 1929 (που χαρακτηρίστηκε the Great Depression), η οποία, φυσικά, δεν άφησε ανεπηρέαστη την

²⁹ Enderlein Henrik, Verdun Amy, «EMU's teenage challenge: what have we learned and can we predict from political science?», *Journal of European Public Policy*, Vol. 16, No. 4, 2009, σ. 494: «As the ECB does not take into account economic developments in single member states but rather targets the euro area as a whole, its 'one size fits all' monetary policy may destabilize those domestic cycles whose economic fundamentals are not in line with the euro area average».

³⁰ De Grauwe Paul, *ό.π.*, σ. 311, 338-339.

³¹ Βλ. τις τελευταίες ημέρες της Lehman Brothers που επίσημα κήρυξε πτώχευση στις 15/9/2008, στο http://www.ft.com/cms/s/2c0c5d82-8344-11dd-907e-000077b07658,dwp_uuid=5e34aac4-8ae9-11dd-b634-0000779fd18c,Authorised=false.html?_i_location=http%3A%2F%2Fwww.ft.com%2Fcms%2Fs%2F0%2F2c0c5d82-8344-11dd-907e-000077b07658%2Cdwp_uuid%3D5e34aac4-8ae9-11dd-b634-0000779fd18c.html&_i_referer=http%3A%2F%2Fwww.ft.com%2Findepth%2Flehman-brothers

ΕΕ.³² Αποτέλεσμα της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2007 είναι η παγκόσμια οικονομική ύφεση, η οποία επηρεάζει ακόμη πολλά κράτη του κόσμου, όπως π.χ. τη χώρα μας. Η έλλειψη ρευστότητας έπληξε σημαίνοντες κλάδους της οικονομίας -όπως τραπεζικό, ασφαλιστικό, κτηματομεσιτικό, αυτοκινητοβιομηχανίες και εμπόριο, γεγονός που προκάλεσε αύξηση της ανεργίας, υποτίμηση νομισμάτων κλπ- αναγκάζοντας τους ηγέτες της Ε.Ε. να ζητήσουν τη χαλάρωση του ΣΣΑ και την προσαρμογή του στα νέα οικονομικά δεδομένα.

Οι ανωτέρω επείγουσες και ανησυχητικές εξελίξεις, οι οποίες έπληξαν άλλοτε λιγότερο άλλοτε περισσότερο το σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών, μη εξαιρώντας τις χώρες της Ευρωζώνης, κατέδειξαν την ανάγκη για πραγματική οικονομική διακυβέρνηση της ΕΕ μέσω της σύγκλισης των δημοσιονομικών πολιτικών (βλ. τις οικονομικές ασυμμετρίες στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης αλλά και το ποσοστό που η οικονομική κρίση επηρέασε συνολικά την Ευρωζώνη στον Πίνακα 1).³³ Η περίφημη ΟΝΕ ουδέποτε εφαρμόστηκε στην πράξη. Μέχρι σήμερα η οικονομική διαχείριση έχει προχωρήσει μόνο στο νομισματικό τομέα, ενώ η οικονομική ένωση -το πρώτο και ουσιαστικότερο σκέλος της ΟΝΕ- ουσιαστικά παραμένει ανενεργή. Τα νέα οικονομικά δεδομένα εκφράζουν σαφώς τη διττή ανάγκη για μια ευρωπαϊκή οικονομική διακυβέρνηση: αφενός ως πολιτική επιλογή για την αντιμετώπιση του οικονομικού προβλήματος και αφετέρου ως οικονομική απαίτηση των Ευρωπαίων πολιτών -αλλά και ηγετών- για την αποτελεσματικότερη χρήση των οικονομικών πόρων, μέσω των πολιτικών συνοχής.

³² European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, «Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses, European Economy 7», 2009, σ. iii: «The European economy is in the midst of the deepest recession since the 1930s, with real GDP projected to shrink by some 4% in 2009, the sharpest contraction in the history of the European Union... On the current course, public debt in the euro area is projected to reach 100% of GDP by 2014».

Βλ. επίσης Hodson Dermot, Quaglia Lucia, «European Perspectives on the Global Financial Crisis: Introduction», *Journal of Common Market Studies*, Vol. 47, No. 5, 2009, σ. 939-944.

³³ Τσούκαλης Λουκάς, *Ποια Ευρώπη;*, Εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2004, σ. 259: «Ο όρος “οικονομική κυβέρνηση” χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τους Γάλλους Σοσιαλιστές, δίχως όμως το περιεχόμενό του να αποσαφηνιστεί ποτέ πλήρως -ίσως και σκόπιμα, μια και η ΕΕ δεν είναι ακόμη πολιτικά έτοιμη για ένα τέτοιο βήμα».

Πίνακας 1

Κυβερνητικό έλλειμμα/πλεόνασμα στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης			
Χώρες	2007	2008	2009
Αυστρία	-0.4	-0.4	-3.4
Βέλγιο	-0.2	-1.2	-6.0
Γαλλία	-2.7	-3.3	-7.5
Γερμανία	0,2	0.0	-3.3
Ελλάδα	-5.1	-7.7	-13.6
Ιρλανδία	0.1	-7.3	-14.3
Ισπανία	1.9	-4.1	-11.2
Ιταλία	-1.5	-2.7	-5.3
Κύπρος	3.4	0.9	-6.1
Λουξεμβούργο	3.6	2.9	-0.7
Μάλτα	-2.2	-4.5	-3.8
Ολλανδία	0.2	0.7	-5.3
Πορτογαλία	-2.6	-2.8	-9.4
Σλοβακία	-1.9	-2.3	-6.8
Σλοβενία	0.0	-1.7	-5.5
Φινλανδία	5.2	4.2	-2.2
ΕΕ-16	-0.6	-2.0	-6.3

Πηγή: Eurostat (28 Μαΐου 2010)³⁴

Ο πρώην Πρωθυπουργός Κώστας Σημίτης (2009) αναφέρει χαρακτηριστικά: «Το σκέλος της Οικονομικής Ένωσης στην ΟΝΕ χρειάζεται αισθητή αναβάθμιση, μια οικονομική διακυβέρνηση».³⁵ Όμως και ο πρώην Υπουργός Εξωτερικών της Γερμανίας Joschka Fischer (2009) τονίζει: «Όσο περισσότερο διαρκεί η κρίση τόσο πιο προφανές γίνεται ότι το κοινό νόμισμα και η ΕΚΤ δεν αρκούν από μόνα τους για να υπερασπίσουν την κοινή αγορά και την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Χωρίς κοινή οικονομική και χρηματοπιστωτική πολιτική, τουλάχιστον μεταξύ των μελών της ευρωζώνης, η συνοχή του κοινού νομίσματος και της ΕΕ -ουσιαστικά η ίδια η ύπαρξή τους- αντιμετωπίζουν πρωτοφανή κίνδυνο. Βεβαίως, η κρίση ασκεί ασφυκτική πίεση σε χώρες σε όλον τον κόσμο. Υπάρχουν ωστόσο σημαντικές

³⁴ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_dd_edpt1&lang=en

³⁵ Σημίτης Κώστας, «Οικονομική Διακυβέρνηση. Απάντηση στην κρίση;», *ΤΑ ΝΕΑ*, Σάββατο 28 Φεβρουαρίου 2009, διαθέσιμο στο <http://www.costas-simitis.gr/content/151>

διαφορές και οικονομικές ανισότητες μέσα στην ΕΕ και στην Ευρωζώνη, που αντανακλώνται, για παράδειγμα, στα αποκλίνοντα επιτόκια».³⁶

Ο Πρόεδρος της Τσεχίας Václav Klaus (2010) (η χώρα του οποίου δεν έχει ενταχθεί στο ευρώ) διατηρεί επικριτική στάση απέναντι στην ΟΝΕ. Υπογραμμίζει ότι κατά τη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας η Ευρωζώνη δεν κατάφερε να ομογενοποιήσει τις οικονομίες των κρατών-μελών της. Πράγματι, η Ευρωζώνη δεν αποτελεί μια «άριστη νομισματική περιοχή» όπως αυτή ορίζεται από την οικονομική θεωρία. Η δημιουργία της ήταν κυρίως πολιτική, και όχι οικονομική, απόφαση.³⁷ Σε περιόδους οικονομικής ανάπτυξης τα προβλήματα δεν ήταν φανερά. Η έλευση όμως της οικονομικής κρίσης έκανε την έλλειψη της ομοιογένειας φανερή. Με αυτή την έννοια -και με δεδομένο ότι υποσχέθηκε να ωφελήσει ικανοποιητικά τα μέλη της- η Ευρωζώνη έχει αποτύχει. Ο μηχανισμός που θα σώσει την Ευρωπαϊκή νομισματική ένωση είναι η αυξανόμενη ποσότητα οικονομικών πόρων που θα πρέπει να αποστέλλονται στις χώρες της Ευρωζώνης που αντιμετωπίζουν τα σοβαρότερα οικονομικά και χρηματοπιστωτικά προβλήματα. Όμως η αποστολή μαζικών οικονομικών πόρων είναι εφικτή μόνο στα κράτη και η ΕΕ -ή η Ευρωζώνη- δεν αποτελεί κράτος. Μόνο σε ένα κράτος υπάρχει η αίσθηση της αλληλεγγύης ανάμεσα στους πολίτες. Το ευρώ και τα προσφάτως εισηγούμενα μέτρα (βλ. κατωτέρω) για τη διάσωση του ευρώ, το οποίο υποχωρεί έναντι του αμερικανικού δολλαρίου (βλ. Πίνακα 2), δεν αντιπροσωπεύουν τη «διάσωση» της Ευρωπαϊκής οικονομίας. Μακροπρόθεσμα το ενιαίο νόμισμα θα μπορέσει να σωθεί μόνο μέσω μιας ριζικής αναδιάρθρωσης του Ευρωπαϊκού οικονομικού και κοινωνικού συστήματος.³⁸

³⁶ Fischer Joschka, «Η Ευρώπη χρειάζεται οικονομική κυβέρνηση», *Το Βήμα*, 04/03/2009, διαθέσιμο στο <http://www.typos.metarithmisi.gr/el/readRelated.asp?intThemeID=13&textID=6687&strMsg=NewPage>

³⁷ Václav Klaus, «The Euro Zone Has Failed», *The Wall Street Journal*, 1 June 2010, διαθέσιμο στο http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704875604575280452365548866.html?mod=WSJ_hp_us_mostpop_read

Βλ. περισσότερα για τη θεωρία της optimum currency area στο Verdun Amy, *ό.π.*, σ. 332-333.
³⁸ Václav Klaus, *ό.π.*

Επίσης, Μαραβέγιας Ναπολέων, «Η Οικονομική Κρίση και το Έλλειμμα Δημοκρατίας στην Ε.Ε.», *Ενημερωτικό Δελτίο για τις Ευρωπαϊκές Εξελίξεις*, Εργαστήριο Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και Πολιτικής, Τεύχος 61, Απρίλιος 2010, σ. 3: «Η ΟΝΕ αποφασίστηκε περισσότερο με πολιτικά παρά με οικονομικά κριτήρια δεδομένου ότι καμιά θεωρητική προσέγγιση δεν μπορούσε να συνηγορήσει στη δημιουργία μιας νομισματικής ένωσης χωρών με τόσο διαφορετικό επίπεδο ανάπτυξης, χωρίς ταυτόχρονη μεταβίβαση πόρων (όπως γίνεται σε ομοσπονδιακά κράτη) δηλ. χωρίς πολιτική ένωση».

Επίσης, Tsoukalis Loukas, «We can't go on like this: Greek debt crisis and the euro», *ELIAMEP Special Paper*, March 2010, p. 3: "Economic and monetary union was the offspring of the Franco-German couple... It was about high politics and peace on the continent, much less so about economics. It is up to the same couple... to lead the transition from innocent childhood to adolescence and beyond."

Πίνακας 2

ECB reference exchange rate											
US dollar/Euro (Exchange rates)											
1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1.0658	0.9236	0.8956	0.9656	1.1312	1.2439	1.2441	1.2556	1.3705	1.4708	1.3948	1.4272 (Jan)
											1.3686 (Feb)
											1.3569 (Mar)
											1.3406 (Apr)
											1.2565 (May)

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (Ιούνιος 2010)³⁹

2.2. Αδυναμίες της Ευρωζώνης

Η οικονομική κρίση υπενθύμισε σε όλους μας ότι η θεσμική αρχιτεκτονική της ΕΕ και της ΟΝΕ σχεδιάστηκε για ευνοϊκές χρηματοοικονομικές συνθήκες, συνεπώς δεν ήταν κατάλληλα προετοιμασμένη για να αντιμετωπίσει μια κρίση τέτοιων διαστάσεων. Η αρχιτεκτονική της ΟΝΕ σχεδιάστηκε με στόχο την εξασφάλιση της σταθερότητας των τιμών στην Ευρωζώνη, αφήνοντας στην άκρη τη χρηματοοικονομική σταθερότητα. Τόσο το ρυθμιστικό όσο και το εποπτικό status quo της ΕΕ είναι αδύναμο σε περιπτώσεις πρόληψης αλλά και διαχείρισης κρίσεων. Η δομή της χρηματοοικονομικής εποπτείας στην Ευρώπη δεν είναι ανάλογη με το βαθμό της ολοκλήρωσης της αγοράς. Έτσι, αποτυγχάνει να διασφαλίσει την επιθυμητή αποτελεσματικότητα και σταθερότητα του χρηματοοικονομικού συστήματος. Συνεπώς, η Ένωση πρέπει τώρα να στραφεί προς την κατεύθυνση της πρόληψης κρίσεων και να προβεί σε επανασχεδιασμό των ρυθμίσεών της.⁴⁰

Αν μια χώρα της νομισματικής ένωσης βρίσκεται σε συνεχή (ή μάλλον αλόγιστη) πορεία αύξησης του δημόσιου χρέους της, αυτό δημιουργεί αρνητικές εξωτερικές επιπτώσεις στις λοιπές χώρες της Ευρωζώνης. Η αύξηση του λόγου χρέους προς το ΑΕΠ την αναγκάζει να καταφεύγει ολοένα και συχνότερα στις κεφαλαιαγορές της ΕΕ (και όχι μόνον), ωθώντας προς τα πάνω το επιτόκιο που ισχύει στην Ένωση. Η αύξηση του γενικού επιτοκίου με το οποίο γίνονται δανεισμοί στην Ένωση αυξάνει με τη σειρά του το βάρος των κρατικών χρεών των υπόλοιπων χωρών. Η σταθεροποίηση του λόγου χρέους προς το ΑΕΠ από τις κυβερνήσεις αυτών των χωρών μπορεί να γίνει μέσω αυστηρότερων δημοσιονομικών πολιτικών. Συνεπώς είναι προς το συμφέρον των υπολοίπων χωρών η ύπαρξη ενός

³⁹ <http://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=100000233> και http://sdw.ecb.europa.eu/quickview.do?SERIES_KEY=120.EXR.A.USD.EUR.SP00.A

⁴⁰ Pagoulatos George, «Regulating financial capitalism: the EU's global responsibility» στο *An EU "fit for purpose" in the global age, After the crisis: A new socio-economic settlement for the EU*, Roger Liddle (edt), Policy Network, London 2009, σ. 31-33.

μηχανισμού ελέγχου που να μπορεί να περιορίζει το μέγεθος των ελλειμμάτων του προϋπολογισμού των χωρών-μελών της Ευρωζώνης.⁴¹ Υπάρχει όμως και μια άλλη σημαντική παράμετρος που πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη. Η κίνηση του επιτοκίου της Ένωσης προς τα πάνω που πλήττει τις κεφαλαιαγορές (συγκεκριμένα οι χώρες που πλήττονται από το υψηλότερο επιτόκιο της Ένωσης) πιθανότατα θα ασκήσει πίεση στην ΕΚΤ να χαλαρώσει τη νομισματική της πολιτική, κάτι που θα δημιουργήσει πρόβλημα στην υλοποίηση της ευρωπαϊκής νομισματικής πολιτικής. Ίσως λοιπόν τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης έχουν συμφέρον να αποτρέψουν την αρνητική αυτή εξωτερική οικονομική επίπτωση μέσω της επιβολής ορίων στο μέγεθος των ελλειμμάτων του κρατικού προϋπολογισμού.⁴²

Σε μια χώρα με δικό της νόμισμα, το μεγάλο έλλειμμα στον κρατικό προϋπολογισμό μπορεί να μετριαστεί, ή έστω να διευκολυνθεί, με την έκδοση νέου χρήματος. Με τον τρόπο αυτό, η εθνική κεντρική τράπεζα, έστω και μετά από κυβερνητικές πιέσεις, μπορεί να διευκολύνει τη χρηματοδότηση των ελλειμμάτων του προϋπολογισμού. Παράλληλα όμως η έκδοση νέου χρήματος δημιουργεί αύξηση του πληθωρισμού και ενδεχομένως υποτίμηση του εθνικού νομίσματος, συνεπώς δημιουργεί κίνητρο διόγκωσης των ελλειμμάτων και του δημόσιου χρέους. Σε μια νομισματική ένωση όμως, μια χώρα χάνει τον έλεγχο πάνω στην κεντρική της τράπεζα και δε μπορεί να χρηματοδοτεί το έλλειμμα του προϋπολογισμού της με έκδοση νέου χρήματος. Έτσι, οι χώρες-μέλη μιας νομισματικής ένωσης αντιμετωπίζουν αυστηρότερους περιορισμούς στη διαχείριση του χρέους τους, και ως εκ τούτου στον προϋπολογισμό τους, απ' ό,τι οι χώρες με δικό τους νόμισμα. Φαίνεται λοιπόν ότι η μη ικανότητα των κυβερνήσεων να χρηματοδοτούν νομισματικά το χρέος τους αποτελεί ισχυρό αντικίνητρο για την εμφάνιση μεγάλων ελλειμμάτων στον προϋπολογισμό τους, κάτι που απομακρύνει τον κίνδυνο μελλοντικής χρεοκοπίας. Στην περίπτωση όμως που το χρέος μιας χώρας είναι πολύ μεγάλο, αυξάνεται τελικά η πιθανότητα να υπάρξει πλήρης αδυναμία πληρωμής του χρέους της.⁴³

Όπως τονίζει ο πρώην Πρωθυπουργός Κώστας Σημίτης (2010), στη νομισματική ένωση υπάρχουν ξεκάθαροι υποχρεωτικοί κανόνες, δεν ισχύει όμως το ίδιο και για την οικονομική πολιτική στην οποία επικρατεί ασάφεια και έλλειψη συντονισμού. Η οικονομική πολιτική ορίζεται βάσει της διακυβερνητικής συνεργασίας, δηλαδή έπειτα από διαπραγματεύσεις και συμφωνία των εμπλεκόμενων μερών. Οι αρνητικές επιπτώσεις

⁴¹ De Grauwe Paul, *ό.π.*, σ. 369.

Επίσης, Καζάκος Πάνος, «Οικονομική διακυβέρνηση και το Σύμφωνο Σταθερότητας», *Αγορά Χωρίς Σύνορα*, Τόμος 8, Νούμερο 3, 2003, σ. 190: «Ο δημοσιονομικός ακτιβισμός μιας μεμονωμένης κυβέρνησης μπορεί να επηρεάσει τη συναλλαγματική ισοτιμία του ευρώ, τα επιτόκια ή τον πληθωρισμό στην ΕΕ, προκαλώντας αλυσιδωτές αντιδράσεις. Στη νομισματική ένωση είναι ο κίνδυνος υπαρκτός να φορτώνεται το κόστος των επιλογών μιας χώρας σε άλλες».

⁴² De Grauwe Paul, *ό.π.*, σ. 369-370.

⁴³ Στο ίδιο, σ. 375-377, 379.

εκδηλώθηκαν με την πάροδο του χρόνου. Ενώ αρχικά η οικονομική σύγκλιση των κρατών-μελών της ζώνης του ευρώ ενισχύθηκε, στη συνέχεια άρχισαν βαθμιαία να προβάλλουν οι πάγιες ανισοροπίες ανάμεσα στο Βορρά και στο Νότο (που άλλωστε υπήρχαν και πριν από την εισαγωγή του ευρώ). Στο Νότο ο πληθωρισμός ήταν υψηλότερος και τα δημοσιονομικά ελλείμματα υπερέβαιναν τα καθορισθέντα ανώτατα όρια. Έτσι, οι λιγότερο ανταγωνιστικές χώρες του Νότου -κυρίως δε η Ελλάδα- παρουσίασαν αύξηση των ελλειμμάτων του εμπορικού ισοζυγίου και οδηγήθηκαν σε αυξημένο δανεισμό. Τα ανωτέρω καταδεικνύουν ότι η ΟΝΕ δεν αποτελεί οικονομική ένωση. Στις οικονομικές ενώσεις ομοσπονδιακού χαρακτήρα (π.χ. ΗΠΑ) υπάρχει αλληλεγγύη ανάμεσα στις πολιτείες και όταν εντοπίζονται οικονομικές ανισοροπίες μεταξύ περιοχών αυτές αντιμετωπίζονται κυρίως με δημοσιονομικές μεταβιβάσεις, ενώ στην ΕΕ η μεταφορά πόρων που προβλέπεται μέσω των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Συγκεκριμένα, η ελληνική κρίση (βλ. κατωτέρω) κατέδειξε ότι η κατάσταση που ισχύει σήμερα με τα διαφορετικά επιτόκια στις χώρες του ευρώ στην πραγματικότητα ευνοεί την κερδοσκοπία σε βάρος της πιο αδύναμης χώρας, διευρύνοντας έτσι τις οικονομικές ασυμμετρίες εντός της νομισματικής ζώνης. Η κοινή νομισματική πολιτική θα έπρεπε να λαμβάνει υπόψη τα συμφέροντα όλων των συμμετεχόντων μερών. Για το λόγο αυτό θα έπρεπε να λειτουργούν μηχανισμοί αλληλεγγύης ή μηχανισμοί διαχείρισης κρίσεων, να υπάρχουν δηλαδή εξισοροπητικοί μηχανισμοί που να μην επιτρέπουν τη δημιουργία οικονομικών ανισοτήτων.⁴⁴

2.3. Διάσωση ή μη;

Σε μια νομισματική ένωση, η χρηματοοικονομική ολοκλήρωση παρουσιάζει αυξανόμενους ρυθμούς. Έτσι, τα ομόλογα που εκδίδουν οι διάφορες εθνικές κυβερνήσεις διανέμονται με μεγαλύτερη ευκολία ανάμεσα στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης. Συνεπώς, αν μια κυβέρνηση παρουσιάζει αδυναμία πληρωμής του χρέους της, αυτό επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τόσο τους ιδιώτες όσο και τις τράπεζες των υπολοίπων κρατών-μελών της Ευρωζώνης. Αποτέλεσμα αυτού είναι οι πιέσεις που ασκούνται προς τις άλλες κυβερνήσεις της Ευρωζώνης να σπεύσουν να διασώσουν την πληττόμενη κυβέρνηση, πιέσεις οι οποίες δεν θα ήταν τόσο έντονες αν η κυβέρνηση αυτή βρισκόταν εκτός Ευρωζώνης.⁴⁵

⁴⁴ Σημίτης Κώστας, «Η κρίση “ξεπέρασε” την ΟΝΕ, έφτασε η ώρα για οικονομική και πολιτική ανάκαμψη. Οι όροι για την ανάκαμψη», *Έθνος της Κυριακής*, 13 Ιουνίου 2010, σ. 12-13.

⁴⁵ De Grauwe Paul, *ό.π.*, σ. 382.

Επίσης, ο αν. καθηγητής Γεώργιος Παγουλάτος σε ομιλία του σε δημόσια συζήτηση με θέμα «Δημοσιονομικά Ελλείμματα και Ευρώπη: Γιατί φωνάζει ο κ. Αλμούνια;», που πραγματοποιήθηκε στο Hilton, στο πλαίσιο του Money Show Αθήνας, Αθήνα, 19 Δεκεμβρίου 2009 ανέφερε χαρακτηριστικά: «Μια σοβαρή κρίση των ομολόγων της Ελλάδας θα έφερνε κλυδωνισμούς στην Ευρωζώνη, διότι πολλές ευρωπαϊκές τράπεζες έχουν επενδύσει σε ελληνικά ομόλογα».

Στη Συνθήκη του Μάαστριχτ ενσωματώθηκε η ρήτρα για τη μη διάσωση μιας χώρας της Ευρωζώνης μέσω της παροχής οικονομικής βοήθειας από τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, μια ρήτρα η οποία -όπως αποδείχτηκε στην περίπτωση της Ελλάδας- δεν είναι απολύτως αξιόπιστη. Όταν ένα κράτος-μέλος της νομισματικής ένωσης αντιμετωπίσει κρίση χρέους είναι προς το συμφέρον των άλλων χωρών-μελών της Ευρωζώνης να σπεύσουν για τη διάσωσή του από την οικονομική καταστροφή. Ο λόγος που θα το κάνουν είναι απλός: επειδή η κρίση στη χώρα μπορεί να διαχυθεί σε ολόκληρο το οικονομικό σύστημα. Για παράδειγμα τράπεζες άλλων χωρών έχουν στην κατοχή τους επισφαλή ομόλογα της πληττόμενης χώρας. Μια ανορθολογική πολιτική εκ μέρους της χώρας που αδυνατεί να ανταπεξέλθει στο χρέος της ενδεχομένως να οδηγήσει σε προβλήματα ρευστότητας των τραπεζών αυτών, κάτι που θα δημιουργήσει γενική κρίση στην Ευρωζώνη λόγω χρέους. Για να αποφευχθεί αυτό, οι κυβερνήσεις των άλλων χωρών ίσως παρέμβουν για να αγοράσουν κι άλλα ομόλογα της πληττόμενης κυβέρνησης. Η έμμεση αυτή εγγύηση για τη διάσωση μέσω παροχής οικονομικής βοήθειας θα οδηγήσει στη μείωση της αμοιβής κινδύνου στα ομόλογα της χώρας που αντιμετωπίζει κρίση χρέους. Συνεπώς, παρότι, όπως προβλέπεται στη Συνθήκη, οι άλλες χώρες έχουν ήδη δηλώσει από πριν την πρόθεσή τους να μην παρέμβουν στην περίπτωση που μια χώρα της Ευρωζώνης πλήττεται οικονομικά, στην πραγματικότητα (καίτοι δεν μπορεί κανείς να τις υποχρεώσει) είναι στη διακριτική τους ευχέρεια να αποφασίσουν να κάνουν μια εξαίρεση.⁴⁶

Όπως αναφέρει ο Καθηγητής Παναγιώτης Ιωακειμίδης (2010), «το γεγονός ότι η Συνθήκη απαγορεύει τη *διάσωση* δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ότι δεν μπορεί (και δεν πρέπει) να υπάρξει *διάσωση*. Και πρέπει και μπορεί γιατί διαφορετικά απειλείται η ίδια η ύπαρξη της ΟΝΕ. Πρόκειται για ζήτημα πολιτικής βούλησης αλλά και θέμα απλής, κοινής λογικής».⁴⁷ Και συμπληρώνει: «Η απουσία πνεύματος και δεσμών αλληλεγγύης σε στιγμές κρίσης... θα μπορούσε δυνητικά να απειλήσει το ίδιο το οικοδόμημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η Ένωση δεν μπορεί παρά να είναι τελικά ένα σύστημα αλληλεγγύης».⁴⁸

Για τον πρώην Υπουργό Οικονομίας και Οικονομικών της Ιταλίας Tommaso Padoa-Schioppa (2010), όταν μία χώρα-μέλος της ΕΕ αντιμετωπίζει οικονομικά προβλήματα, όπως στην περίπτωση της Ελλάδας, δεν τίθεται θέμα γενναιοδωρίας. Με δεδομένη την οικονομική αλληλεξάρτηση ανάμεσα στα κράτη-μέλη της ΕΕ, και καθώς το ήμισυ του χρέους της Ελλάδας ελέγχεται από «σωτήρες» εκτός των δανειοδοτούντων χωρών, και με δεδομένο επίσης ότι το επαπειλούμενο νόμισμα είναι το νόμισμα μιας ευρείας περιοχής που αποτελείται από δεκαέξι χώρες, το μόνο που μπορούμε να συμπεράνουμε είναι ότι οι οικονομικές δυσκολίες της Ελλάδας είναι πρόβλημα της Ένωσης, όχι απλώς ένα πρόβλημα

⁴⁶ De Grauwe Paul, *ό.π.*, σ. 370.

⁴⁷ Ιωακειμίδης Π.Κ., «"Διάσωση", αρωγή και υποχρεώσεις», *ΤΑ ΝΕΑ*, Παρασκευή 5 Φεβρουαρίου 2010, σ. 6.

⁴⁸ Ιωακειμίδης Π.Κ., «Ανύπαρκτοι δεσμοί αλληλεγγύης;», *ΤΑ ΝΕΑ*, Παρασκευή 26 Μαρτίου 2010, σ. 6.

εντός κράτους-μέλους της. Συνεπώς, είναι λάθος η αντίληψη ότι η συλλογική παρέμβαση βοήθειας σε ένα κράτος-μέλος πρέπει να αποτελεί την έσχατη λύση και μια πράξη γενναιοδωρίας από την πλευρά των εταίρων, πόσο δε μάλλον να αναρωτιόμαστε αν η χώρα αξίζει αυτή τη γενναιοδωρία. Η αλληλεγγύη είναι κρίσιμο συστατικό της Ευρωπαϊκής διαδικασίας συγκρότησης, όπως άλλωστε συμβαίνει σε κάθε πολιτική κοινότητα. Αυτό όμως που πρέπει να ενδιαφέρει τα κράτη-μέλη της Ένωσης εν μέσω της οικονομικής κρίσης δεν είναι η γενναιοδωρία αλλά το συμφέρον τους.⁴⁹

2.4. Η περίπτωση της Ελλάδας

Το δημοσιονομικό πρόβλημα της Ελλάδας, όπως επισημαίνει ο Καθηγητής Παναγιώτης Ιωακειμίδης (2010), είναι κυρίως ευθύνη της χώρας, όμως αυτό δεν σημαίνει ότι η ΕΕ και η Ευρωζώνη δε φέρουν το δικό τους μερίδιο ευθύνης. Το ελληνικό ζήτημα κατέδειξε σαφώς τα ελλείμματα και τις αδυναμίες στο σύστημα διακυβέρνησης της ΟΝΕ, αποκαλύπτοντας την ασυμμετρία που υπάρχει ανάμεσα σε μια *νομισματική* και μια *οικονομική* ενοποίηση. Η ασυμμετρία αυτή, λόγω της έλλειψης ενός *δημοσιονομικού ομοσπονδισμού*, ήταν επόμενο να οδηγήσει κάποια στιγμή σε κρίση. Η ΟΝΕ αποτελεί ένα ημιτελές οικοδόμημα εδραζόμενο μόνο στη νομισματική ένωση, ενώ η οικονομική και η πολιτική ένωση απουσιάζουν. Νομισματική ένωση δίχως πολιτική ένωση είναι μια κατάσταση που έχει εφαρμοστεί μόνο στην ΕΕ και δεν έχει ιστορικό προηγούμενο. Το ελληνικό πρόβλημα έδειξε το σημαντικό θεσμικό έλλειμμα, αφού σε περίπτωση κρίσης, η Ευρωζώνη στερείται κατάλληλου μηχανισμού για να τη διαχειριστεί και να την αντιμετωπίσει. Η κρίση σε μια χώρα-μέλος του ευρώ αποτελεί ουσιαστικά κρίση για ολόκληρη την Ευρώπη, καθόσον απειλεί όχι μόνον την αξιοπιστία αλλά και τη βιωσιμότητα του κοινού νομίσματος.⁵⁰

Η ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ το 2000 ήταν το μεγαλύτερο επίτευγμα της χώρας μετά την ένταξή της στην ΕΕ. Η ένταξη στην ΟΝΕ ολοκλήρωσε ουσιαστικά τη διαδικασία συμμετοχής της χώρας στην Ένωση, τοποθετώντας την Ελλάδα στον κεντρικό πυρήνα διαμόρφωσης πολιτικής και λήψης αποφάσεων και ωφελώντας την τόσο οικονομικά όσο και πολιτικά.⁵¹ Όμως το επίτευγμα της ένταξης της Ελλάδας στην ΟΝΕ πρόσφατα κλονίστηκε

⁴⁹ Padoa-Schioppa Tommaso, *ό.π.*

⁵⁰ Ιωακειμίδης Π.Κ., «Οι ευθύνες της Ευρώπης», *ΤΑ ΝΕΑ*, Παρασκευή 29 Ιανουαρίου 2010, σ. 6 και Ιωακειμίδης Π.Κ., «Απειλή ή στήριγμα για την ΟΝΕ;», *ΤΑ ΝΕΑ*, Παρασκευή 9 Απριλίου 2010.

Επίσης, Μαραβέγιας Ναπολέων, «Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση: τέλος εποχής;», *Ελευθεροτυπία*, Παρασκευή 26 Φεβρουαρίου 2010: «Όπως ήταν αναμενόμενο, η διεθνής οικονομική κρίση έπληξε με διαφορετικό τρόπο τις οικονομίες των χωρών-μελών της Ευρωζώνης με αποτέλεσμα οι λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες να έχουν και τα μεγαλύτερα προβλήματα (Ελλάδα, Πορτογαλία, Ιρλανδία, Ισπανία)».

⁵¹ Σημίτης Κώστας, «Η κρίση “ξεπέρασε” την ΟΝΕ, έφτασε η ώρα για οικονομική και πολιτική ανάκαμψη. Οι όροι για την ανάκαμψη», *ό.π.*, σ. 12.

Επίσης, Ιωακειμίδης Π.Κ., «Ευρωπαϊκές λύσεις και επιλογές», *ΤΑ ΝΕΑ*, Παρασκευή 26 Φεβρουαρίου 2010, σ. 6.

λόγω του τεράστιου εξωτερικού δημόσιου χρέους της, κάνοντας ορισμένους να μιλούν ακόμη και για έξοδο από την Ευρωζώνη. Και παρότι η έξοδος από τη ζώνη του ευρώ είναι νομικά και θεσμικά αδύνατη, καθόσον η Συνθήκη δεν το προβλέπει, δεν ισχύει το ίδιο με τη ρήτρα εθελούσιας αποχώρησης από την ΕΕ η οποία προβλέπεται στη Συνθήκη της Λισαβόνας. Σε κάθε περίπτωση όμως, εθελούσια αποχώρηση δεν σημαίνει δυνατότητα εκδίωξης αλλά πραγματοποιείται με πρωτοβουλία του ενδιαφερόμενου κράτους, κίνηση που η Ελλάδα ούτε καν διανοείται. Η Ελλάδα στράφηκε προς την Ένωση προκειμένου να βρει λύση στο δημοσιονομικό της πρόβλημα και να αποκαταστήσει τη δημοσιονομική της ισορροπία μέσω της εφαρμογής του Προγράμματος Σταθερότητας, γνωρίζοντας σαφώς ότι οποιαδήποτε άλλη επιλογή θα μπορούσε να την οδηγήσει ακόμη και στο ακραίο απευχόμενο σενάριο, δηλαδή να βρεθεί εκτός Ένωσης.⁵²

Ο πρώην Πρωθυπουργός Κώστας Σημίτης (2010) υπογραμμίζει: «Στις 19 Ιουνίου [2010] συμπληρώνονται δέκα χρόνια από την ένταξη της Ελλάδος στην ΟΝΕ και οκτώμισι από την εισαγωγή του ευρώ στη φυσική του μορφή. Η κατάσταση της ελληνικής οικονομίας δεν επέτρεπε την αισιοδοξία για την κατάληξη των ελληνικών προσπαθειών ένταξης στην Ευρωζώνη... Το δημόσιο χρέος από 65,7% του ΑΕΠ το 1989 είχε φτάσει 100,5% του ΑΕΠ το '93... Όλες οι εκτιμήσεις συνέκλιναν στη διαπίστωση πως η Ελλάδα δεν θα γινόταν ποτέ μέλος της ΟΝΕ, ενώ ακούγονταν φωνές ακόμα και για έξωση της Ελλάδος από την ΕΕ. Όποιοι παραλληλισμοί με τη σημερινή κατάσταση δεν είναι άδικοι ούτε τυχαίοι».⁵³ Εντούτοις, τελικά «ο στόχος επετεύχθη. Η Ελλάδα έγινε μέλος της ΟΝΕ χάρη στην προσπάθειά της. Κανείς δεν της χαρίστηκε».⁵⁴ Στο σημερινό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η χώρα «η αποχώρηση από την ΟΝΕ δεν αποτελεί επιλογή. Είμαστε υποχρεωμένοι να μείνουμε μέλη της και να εργαστούμε για την προσαρμογή μας στο ευρωπαϊκό πλαίσιο, εφαρμόζοντας το Πρόγραμμα Σταθεροποίησης».⁵⁵ Και ο πρώην Πρωθυπουργός καταλήγει: «Καιρός είναι πια να δούμε την πραγματικότητα γύρω μας με ειλικρίνεια, να μη φαντασιωνόμαστε λύσεις που δεν υπάρχουν και να δεχτούμε ότι η έξοδος από την κρίση εξαρτάται κατά κύριο λόγο από εμάς τους ίδιους, από τη θέληση, τη συνέπεια και την επιμονή μας».⁵⁶

⁵² Ιωακειμίδης Π.Κ., «Ούτε αποχώρηση ούτε αποβολή...», *ΤΑ ΝΕΑ*, Παρασκευή 22 Ιανουαρίου 2010, σ. 6 και Ιωακειμίδης Π.Κ., «Ευρωπαϊκές λύσεις και επιλογές», *ό.π.*, σ. 6.

⁵³ Όπως μάλιστα σημειώνει ο Ιωακειμίδης Π.Κ., «Κινδυνεύει η συμμετοχή στο ευρώ;», *ΤΑ ΝΕΑ*, Παρασκευή 14 Μαΐου 2010, σ. 6: «Ας είμαστε ειλικρινείς: ανεξάρτητα από τις ρυθμίσεις των Συνθηκών... η πολιτική και οικονομική πραγματικότητα λένε ότι η συμμετοχή στο ευρώ δεν μπορεί να θεωρηθεί τελικά αμετάκλητη. Εάν μια χώρα μέλος του ευρώ εμφανίζεται να μη μπορεί να λειτουργήσει στο πλαίσιο των κανόνων πειθαρχίας που επιβάλλει η νομισματική ένωση... με αποτέλεσμα να οδηγείται σε εκρηκτικό έλλειμμα και χρέος και σε δραματική απώλεια της ανταγωνιστικότητας, τότε η συμμετοχή της εν λόγω χώρας τίθεται υπό αμφισβήτηση καθώς απειλεί την ίδια τη βιωσιμότητα του συστήματος της νομισματικής ένωσης».

⁵⁴ Σημίτης Κώστας, άρθρο-παρέμβαση στο *Πρώτο Θέμα*, Κυριακή 16 Μαΐου 2010, σ. 14.

⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 14.

⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 13.

⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 14.

Αν η Ελλάδα βρισκόταν εκτός Ευρωζώνης, τα αποτελέσματα θα ήταν κυρίως αρνητικά (μόνα θετικά αποτελέσματα προβάλλουν η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, η μείωση των ελλειμμάτων και η άνοδος του ΑΕΠ): υποτίμηση 20-30%, πληθωρισμός 10-15%, πάγωμα μισθών, μείωση αγοραστικής αξίας μισθών, απώλειες αξίας δραχμικών ομολόγων και απώλειες αξίας δραχμικών καταθέσεων.⁵⁷ Οι αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας εστιάζονται κυρίως στα εξής: υψηλό -και με δυναμική- δημόσιο χρέος, υψηλό έλλειμμα ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, υψηλός δομικός πυρήνας πληθωρισμού, υψηλό επίπεδο φτώχειας και υψηλό έλλειμμα των δημοσίων επιχειρήσεων και των οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης και πρόνοιας (βλ. Πίνακα 3).⁵⁸ Σε έρευνα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που διεξήχθη το Δεκέμβριο 2009 για τον κοινωνικό αντίκτυπο της οικονομικής κρίσης, το 58% των ερωτηθέντων στην Ελλάδα απάντησαν ότι αντιμετώπιζαν δυσκολίες ακόμη και να ανταποκριθούν στα καθημερινά πάγια έξοδά τους, ενώ το 36% δήλωσε ότι αναμένει να χειροτερέψει η οικονομική τους κατάσταση κατά τον επόμενο χρόνο. Το 73% των ερωτηθέντων Ελλήνων απάντησε ότι η φτώχεια αυξήθηκε στη χώρα και το 63% απάντησε ότι η φτώχεια παρουσίασε έντονη αύξηση. Μάλιστα το 78% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι η φτώχεια επηρέασε σχεδόν το 20% του πληθυσμού της χώρας, ενώ το 45% προσδιόρισε το ποσοστό αυτό στο 30% περίπου του συνολικού πληθυσμού.⁵⁹

⁵⁷ Ομιλία του καθηγητή και πρώην Υπουργού Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών Νίκου Χριστοδουλάκη σε δημόσια συζήτηση με θέμα «Δημοσιονομικά Ελλείμματα και Ευρώπη: Γιατί φωνάζει ο κ. Αλμούνια;», που πραγματοποιήθηκε στο Hilton, στο πλαίσιο του Money Show Αθήνας, Αθήνα, 19 Δεκεμβρίου 2009.

Επίσης, Μαραβέγιας Ναπολέων, «Πόσο συμφέρει η συμμετοχή στην Ευρωζώνη;», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 21 Μαρτίου 2010: «Η χρησιμότητα της συμμετοχής των χωρών αυτών [Ελλάδα, Ιρλανδία, Πορτογαλία, Ισπανία, Ιταλία] στο Ευρώ είναι προφανής προκειμένου να ξεπεράσουν τη σημερινή κρίση και μόνον επειδή η συμμετοχή στο Ευρώ εμποδίζει την υποτίμηση του νομίσματός τους σε χαμηλά επίπεδα, η οποία θα οδηγούσε σε δυσθεώρητους ρυθμούς πληθωρισμού και σε ακόμη μεγαλύτερες υποτιμήσεις που θα εκτίνασσαν στα ύψη το κόστος δανεισμού. Παράλληλα τα επιτόκια θα ανέρχονταν... και το κόστος του δανεισμού θα αυξανόταν ακόμη περισσότερο».

⁵⁸ Ομιλία του επ. καθηγητή Χρήστου Σταϊκούρα σε δημόσια συζήτηση με θέμα «Δημοσιονομικά Ελλείμματα και Ευρώπη: Γιατί φωνάζει ο κ. Αλμούνια;», που πραγματοποιήθηκε στο Hilton, στο πλαίσιο του Money Show Αθήνας, Αθήνα, 19 Δεκεμβρίου 2009.

⁵⁹ Flash Eurobarometer 286, «Monitoring the social impact of the crisis: public perceptions in the European Union, Wave 2», Survey conducted by The Gallup Organization, Hungary upon the request of Directorate-General Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Analytical report, Fieldwork: December 2009, Publication: March 2010, σ. 5, 9-10, 13-14, 17, 29.

Πίνακας 3

Greek economy direction							
Main features	1992-2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
GDP growth (%)	2.9	4.5	4.5	2.0	-2.0	-3.0	-0.5
Inflation (%)	-	3.3	3.0	4.2	1.3	3.1	2.1
Unemployment (%)	9.9	8.9	8.3	7.7	9.5	11.8	13.2
General government balance (% of GDP)	-6.6	-3.6	-5.1	-7.7	-13.6	-9.3	-9.9
Current account balance (% of GDP)	-5.9	-12.8	-14.7	-13.8	-13.1	-10.3	-8.6

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή (άνοιξη 2010)⁶⁰

Η Ελλάδα αντιμετωπίζει μια δημοσιονομική κρίση με κόστος δανεισμού που ανέρχεται σε πρωτοφανές ύψος. Η ελληνική κυβέρνηση βρέθηκε στο όριο της πτώχευσης και αναγκάστηκε να λάβει σκληρά μέτρα προκειμένου να επιτύχει τη μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος κατά 4% του ΑΕΠ το 2010. Παρά τις πολιτικές όμως αυτές, οι αγορές συνεχίζουν να αμφιβάλλουν για την ικανότητα της Ελλάδας να υπερνικήσει τα δημοσιονομικά της προβλήματα και να θέσει εκ νέου την οικονομία σε τροχιά ανάπτυξης. Η απουσία κεντρικής εποπτικής αρχής για το χρηματοοικονομικό σύστημα στη ζώνη του ευρώ δημιούργησε αμφιβολίες για την ικανότητα των πιο αδύναμων κρατών να στηρίξουν τις τράπεζές τους.⁶¹ Όπως αναφέρει ο πρώην Πρωθυπουργός Κώστας Σημίτης (2010) «η αμφισβήτηση από τις αγορές της ικανότητας να πληρώσουμε τα χρέη μας και η άνοδος των ελληνικών επιτοκίων σε πρωτόγνωρα ύψη οφείλεται στο ότι η ελληνική οικονομία θεωρείται αντιπαραγωγική και μη ανταγωνιστική. Βρίσκεται ήδη σε στενωπό διαρκείας με μηδενική ή και αρνητική ανάπτυξη. Η έξοδος από την κατάσταση αυτή θα είναι αμφίβολη και πάντως θα διαρκέσει καιρό».⁶²

Σύμφωνα με τον πρώην Υπουργό Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών Γιάννο Παπαντωνίου (2010), η κρίση κατέδειξε σαφώς ότι η Ευρωζώνη είναι μια νομισματική ένωση και όχι μια πολιτική ένωση. Διαθέτει κεντρική τράπεζα, όχι όμως Υπουργείο Οικονομικών. Η κεντρική τράπεζα μπορεί να παράσχει ρευστό σε περιόδους κρίσης, όμως μόνο ένα Υπουργείο Οικονομικών δύναται να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τα προβλήματα

⁶⁰ http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2010_spring/el_en.pdf

⁶¹ Ομιλία του πρώην Υπουργού Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών Γιάννου Παπαντωνίου σε δημόσια συζήτηση (Hellenic Observatory Panel Debate) με θέμα «The Greek Fiscal Crisis and the Future of the Eurozone», που πραγματοποιήθηκε στο London School of Economics and Political Science, Λονδίνο, 28 April 2010.

⁶² Κώστας Σημίτης, άρθρο-παρέμβαση στο *Πρώτο Θέμα*, ό.π., σ. 12.

φερεγγυότητας. Σε ένα ομοσπονδιακό σύστημα υπάρχουν μηχανισμοί που συνδυάζουν τη βοήθεια με τις θυσίες προκειμένου να προλάβουν ή/και να διαχειριστούν τις παραλείψεις, κάτι που μπορεί να εγγυηθεί τη χρηματοοικονομική σταθερότητα. Η απουσία τέτοιων μηχανισμών στην Ευρωζώνη, που υπογραμμίστηκε με τη ρήτρα «μη-βοήθειας» στη Συνθήκη, καθιστά το ευρώ (αλλά και τα χρέη των κρατών-μελών) στόχο για κερδοσκοπικές επιθέσεις. Οι εναλλακτικές για το πληττόμενο κράτος είναι ή η διέξοδος προς ένα εξωτερικό μηχανισμό βοήθειας, δηλαδή το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), εξασθενώντας έτσι την ολοκλήρωση του ευρώ, ή η εθελούσια έξοδος από την Ευρωζώνη και την Ευρωπαϊκή Ένωση.⁶³ Στην περίπτωση του ελληνικού δημοσιονομικού προβλήματος συστήθηκε ένας *ad hoc* μηχανισμός στήριξης (ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθεροποίησης, a special purpose vehicle),⁶⁴ ο οποίος περιλαμβάνει δάνειο 110 δις ευρώ, ήτοι 30 δις ευρώ από το ΔΝΤ και 80 δις ευρώ από την Ευρωζώνη (συντονιζόμενο από την ΕΚΤ και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή).⁶⁵ Σύμφωνα όμως με τον πρώην Πρωθυπουργό Κώστα Σημίτη (2010): «Δεν αρκεί η κινητοποίηση κατά περίπτωση... Χρειάζεται ένα ενιαίο κέντρο οικονομικής πολιτικής. Χωρίς πρόοδο προς την οικονομική και πολιτική ενοποίηση, η ΟΝΕ δεν θα διαθέτει ιδέες και μέσα για να αντιμετωπίζει τις παγκόσμιες εξελίξεις, να έχει λόγο στον διεθνή διάλογο και να παίζει ρόλο στη διαμόρφωση της επιθυμητής τάξης πραγμάτων».⁶⁶ Όμως και ο Γάλλος Πρόεδρος Νικολά Σαρκοζί (2008) τάσσεται υπέρ της μεταρρύθμισης των θεσμικών οργάνων της ΕΕ, δηλώνοντας ότι «δεν γίνεται η ευρωζώνη να συνεχίσει να προχωρά χωρίς μία σαφή οικονομική διακυβέρνηση».⁶⁷

⁶³ Ομιλία του πρώην Υπουργού Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών Γιάννου Παπαντωνίου σε δημόσια συζήτηση (Hellenic Observatory Panel Debate) με θέμα «The Greek Fiscal Crisis and the Future of the Eurozone», *ό.π.*

⁶⁴ Gros Daniel, Mayer Thomas, «Financial Stability beyond Greece: Making the most of the European Stabilisation Mechanism», *Centre for European Policy Studies*, 11 May 2010.

⁶⁵ Βλ. το σχέδιο διάσωσης της Ελλάδας από τους ηγέτες της Ευρωζώνης στο http://www.euractiv.com/en/euro/euro-zone-leaders-agree-plan-help-greece-news-382035?utm_source=EurActiv+Newsletter&utm_campaign=7cd64c91cf-my_google_analytics_key&utm_medium=email

⁶⁶ Σημίτης Κώστας, «Η κρίση “ξεπέρασε” την ΟΝΕ, έφτασε η ώρα για οικονομική και πολιτική ανάκαμψη. Οι όροι για την ανάκαμψη», *ό.π.*, σ. 13.

⁶⁷ http://www.financialmirror.com/news_greek/StoryDetail/2456

Επίσης, σύμφωνα με τους Montani Guido, Irvin George, «Transforming Economic Governance of the Eurozone», *Europe's World*, 18/5/2010 διαθέσιμο στο http://www.europesworld.org/NewEnglish/Home_old/CommunityPosts/tabid/809/PostID/1422/TransformingEconomicGovernanceoftheEurozone.aspx: «In Sarkozy's opinion, the true economic government is the Eurogroup, that holds meetings at the level of the Heads of State and government... Indeed, Europe needs better economic governance, and... such governance cannot be limited to inter-governmental policy coordination in the Eurogroup. Europe needs a truly democratic 'economic government'».

Κεφάλαιο 3

Χρειαζόμαστε «περισσότερη Ευρώπη»

3.1. Η ανάγκη για πολιτική ένωση

Η ΕΕ, αν θέλει να έχει μέλλον, οφείλει να αποκτήσει ισχυρότερη πολιτική οντότητα, υποστηρίζει ο Καθηγητής Λουκάς Τσούκαλης (2004), ο οποίος τονίζει ότι οι Ευρωπαίοι πρέπει να αποφασίσουν τα πεδία στα οποία θα συμπορευθούν και εκείνα που προτιμούν να διανύσουν μόνοι. Επαφίεται στους ίδιους να αποφασίσουν ποια Ευρώπη επιθυμούν. Η ΕΕ έχει το απαραίτητο μέγεθος ώστε να μην αποτελεί απλώς έναν παθητικό θεατή των εξελίξεων σε παγκόσμια κλίμακα. Τα κράτη-μέλη οφείλουν να συντονίσουν τη δράση τους και να υπερβούν τη στενά εθνική τους οπτική προς όφελος της συλλογικότητας.⁶⁸ «Το Ευρωπαϊκό οικοδόμημα επιβάλλεται να αποκτήσει πιο δημοκρατικό, και επομένως πιο πολιτικό, χαρακτήρα».⁶⁹ Άλλωστε «η πολιτική ολοκλήρωση... είναι άμεσα συνδεδεμένη με το είδος κοινωνίας στο οποίο επιθυμούν να ζήσουν οι Ευρωπαίοι, καθώς και με την επιρροή που θέλουν να ασκούν στο εξωτερικό τους περιβάλλον».⁷⁰ Όπως μάλιστα επισημαίνει ο Επιστημονικός Συνεργάτης του ΕΛΙΑΜΕΠ Γιάννης Εμμανουηλίδης (2008), η νομική βάση της νέας Ένωσης πρέπει να εδράζεται σε μια νέα Συνθήκη ή Σύνταγμα που θα έχουν επεξεργαστεί, εγκρίνει, επικυρώσει και εφαρμόσει όλα τα συμμετέχοντα κράτη-μέλη. Η νομική βάση της νέας οντότητας θα είναι πολύ πιο φιλόδοξη από ό,τι ήταν για παράδειγμα η Συνταγματική Συνθήκη των ετών 2003/2004, η οποία σε τελική ανάλυση ήταν το αποτέλεσμα συμβιβασμού ανάμεσα σε εκείνους που προωθούσαν την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και σε εκείνους που τάσσονταν υπέρ της διακρατικής οδού.⁷¹

Σύμφωνα με τον Καθηγητή Kevin Featherstone (2009), η ΕΕ έχει την επιλογή να απαντήσει στην οικονομική κρίση διευρύνοντας το ρόλο της. Αυτό μπορεί να το πράξει με δύο τρόπους: Ο ένας είναι να ενδυναμώσει την οικονομική της διακυβέρνηση, ήτοι να συμπληρώσει τη νομισματική της ένωση. Αυτό αποτελεί επιδίωξη των Γαλλικών κυβερνήσεων ήδη από τις διαπραγματεύσεις για τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Σύμφωνα και με το Ευρωβαρόμετρο (2009), η κοινή γνώμη δείχνει να υποστηρίζει μια δράση της ΕΕ προς αυτή την κατεύθυνση (77% των πολιτών της ΕΕ-27). Πάντως, μια τέτοια δράση είναι απίθανο να τύχει της υποστήριξης της Αγγλίας ή άλλων κρατών που δεν έχουν ενταχθεί στην Ευρωζώνη. Ο δεύτερος τρόπος είναι η ενδυνάμωση του ρόλου της ΕΕ στον τομέα της εποπτείας των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, καθόσον τα προβλήματα στον τομέα αυτό

⁶⁸ Τσούκαλης Λουκάς, *Ποια Ευρώπη;*, ό.π., σ. 29, 328, 341.

⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 345.

⁷⁰ Τσούκαλης Λουκάς, *Η Νέα Ευρωπαϊκή Οικονομία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1998, σ. 401.

⁷¹ Emmanouilidis Janis A., «Conceptualizing a Differentiated Europe», *Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP)*, Policy Paper No. 10, June 2008, σ. 14-15.

ευθύνονται για την ευρύτερη κρίση. Το Ευρωβαρόμετρο έδειξε ότι υπάρχει έντονη υποστήριξη του κοινού για έναν τέτοιο ρόλο από πλευράς ΕΕ (67%).⁷²

Ο Πρόεδρος του Policy Network Roger Liddle (2009) συμπληρώνει ότι η ΕΕ χρειάζεται μια νέα κοινωνικο-οικονομική συμφωνία για το μέλλον, η οποία θα εδράζεται σε επτά πυλώνες: (1) Μια διευρυμένη ζώνη του ευρώ εδραιωμένη ως μια ζώνη οικονομίας και ασφάλειας για όλα τα κράτη-μέλη τα οποία επιθυμούν να ενταχθούν. (2) Ανασκευή και ενδυνάμωση της Ενιαίας Αγοράς με δομικές αλλαγές ώστε να ενισχυθεί ο ανταγωνισμός. (3) Εντονότερο μακροοικονομικό συντονισμό που θα προωθή την ανάπτυξη. (4) Ενιαία ευρωπαϊκή εξωτερική αντιπροσώπευση στο οικονομικό πεδίο. (5) Νέοι ευρωπαϊκοί διευρυμένοι κανόνες *δικαιοσύνης* που θα αφορούν στη χρηματοοικονομική ρύθμιση, στο φορολογικό συντονισμό και στην επιχειρηματική διακυβέρνηση. (6) Σταθερή έμφαση στην ανάπτυξη, και (7) Ευρύς μετασχηματισμός του προϋπολογισμού της ΕΕ που θα επιστρέψει στην Ένωση να προωθή τις πολιτικές της.⁷³

Αυτό που χρειαζόμαστε είναι «περισσότερη Ευρώπη» με χρηματοοικονομικές και εποπτικές ρυθμίσεις, που θα εδράζονται σε στενότερο συντονισμό και ολοκλήρωση. Με τον τρόπο αυτό, η Ευρώπη θα μπορέσει να προσφέρει ένα βιώσιμο χρηματοοικονομικό μοντέλο, το οποίο θα εξαχθεί, διεκδικώντας έτσι το ρόλο που της αξίζει στο παγκόσμιο επίπεδο.⁷⁴ Όπως δε ο Καθηγητής Λουκάς Τσούκαλης (2009) τονίζει: «Στα επόμενα χρόνια, η κύρια πρόκληση για τους Ευρωπαίους θα είναι να προσδιορίσουν και να υπερασπιστούν συλλογικά τα κοινά τους συμφέροντα και αξίες σε έναν κόσμο όπου το μέγεθος ακόμη μετράει κατά πολύ. Έχουν ένα μοντέλο, τουλάχιστον μια συλλογική εμπειρία, η οποία αξίζει να εξαχθεί στον υπόλοιπο κόσμο προς αναζήτηση νέων τρόπων διακυβέρνησης της παγκόσμιας αλληλεξάρτησης».⁷⁵ Η οικονομική κρίση είναι πιθανόν να λειτουργήσει ως

⁷² Featherstone Kevin, «Legitimacy through output: the quest for leadership and a big new idea», στο *An EU "fit for purpose" in the global age, Rescuing the European project: EU legitimacy, governance and security*, Olaf Cramme (edt), Policy Network, London 2009, σ. 93-94.

Επίσης, Standard Eurobarometer 71, «Public opinion in the European Union», Fieldwork: June - July 2009, Publication: September 2009.

⁷³ Liddle Roger, «From crisis to opportunity: Europe's economic choices», στο *An EU "fit for purpose" in the global age, After the crisis: A new socio-economic settlement for the EU*, Roger Liddle (edt), Policy Network, London 2009, σ. 28-29.

Επίσης Tsoukalis Loukas, Cramme Olaf, Liddle Roger, *An EU "fit for purpose" in the global age. Can we rise to the challenge?*, Policy Network, 2009, σ. 17.

⁷⁴ Pagoulatos George, *ό.π.*, σ. 42-43.

⁷⁵ Tsoukalis Loukas, «In a changing world where size matters», στο *An EU "fit for purpose" in the global age. The EU in a world in transition: Fit for what purpose?*, Loukas Tsoukalis (edt), Policy Network, London 2009, σ. 15.

Επίσης, Τσούκαλης Λουκάς, «Μια παγκόσμια και πολιτική Ευρώπη», δημοσιεύθηκε στην Ειδική Έκδοση «εν *Thesis*» της Εφημερίδας Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Τεύχος 39, Μάιος 2007, διαθέσιμο στο http://www.eliamep.gr/old-site/eliame-old/eliamep/www.eliamep.gr/eliamep/content/home/research/research_projects/eu_developments/european_constitution/global_political_europe/el/index.html: «Απαραίτητη προϋπόθεση για να μπορέσουν οι Ευρωπαίοι να επηρεάσουν τις διεθνείς εξελίξεις είναι να επενδύσουν πρώτα στη δική τους ενότητα. Μεμονωμένα, οι ευρωπαϊκές χώρες διαθέτουν μικρό ειδικό βάρος».

καταλύτης για περαιτέρω ολοκλήρωση στην Ευρώπη. «Η οικονομική διακυβέρνηση της Ευρωζώνης και ο κοινός δημοσιονομικός συντονισμός είναι οι προεξέχοντες υποψήφιοι».⁷⁶

Έχει έρθει πλέον η ώρα για την Ευρώπη, ή έστω για τη ζώνη του ευρώ, να προβεί σε αποφασιστικά βήματα για να αποκτήσει ενιαία εκπροσώπηση στους διεθνείς χρηματοοικονομικούς θεσμούς και, παράλληλα, να μπορεί να έχει ενιαία εκπροσώπηση στα άτυπα διεθνή φόρα, όπως για παράδειγμα στις συναντήσεις των G7, G8 και G20. Η χρηματοπιστωτική κρίση έχει καταδείξει την ανάγκη για τέτοιες κινήσεις. Η κρίση καλεί για μετασχηματισμό της διεθνούς οικονομικής διακυβέρνησης, στην οποία περιλαμβάνεται και η μακροοικονομική διαχείριση. Είναι προς το συμφέρον της Ευρώπης να αποτελέσει ενεργό παίκτη σε αυτή τη διαδικασία. Η δυνατότητα να μιλάει με ενιαία φωνή σε νομισματικά και χρηματοοικονομικά θέματα, αλλά και σε θέματα που αφορούν το εμπόριο, όχι μόνο θα εφοδίαζε την Ευρώπη με περισσότερη επιρροή, αλλά επίσης θα την ωθούσε να καθορίσει τα συμφέροντά της στο διεθνές σύστημα και να μελετήσει τις κινήσεις που πρέπει να κάνει για να τα προάγει.⁷⁷

Η σύγχρονη παγκόσμια ατζέντα για τον επανασχεδιασμό της αρχιτεκτονικής της παγκόσμιας οικονομίας μπορεί να επηρεαστεί αποτελεσματικά από τους Ευρωπαίους αν αυτοί μιλούν με δυνατή φωνή, δηλαδή με μια φωνή. Τη στιγμή που οι θεσμοί της παγκόσμιας οικονομικής διακυβέρνησης επανασχεδιάζονται λαμβάνοντας υπόψη της νέες ισορροπίες στην παγκόσμια οικονομία υπέρ των αναδυόμενων αγορών, η κακοφωνία από την Ευρωπαϊκή πλευρά στις συζητήσεις αυτές θα καταδίκασε την ΕΕ σε ρόλο θεατή που δεν θα συμβάδιζε με το οικονομικό της βάρος, την πολιτική της επιρροή και τα πραγματικά της συμφέροντα. Όπως επισημαίνει ο Αναπληρωτής Διευθυντής Ευρωπαϊκών Θεσμών της ΕΚΤ Gabriel Glöckler (2009), λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, η ολοκλήρωση της ΕΕ πιθανόν να επικεντρωθεί σε δύο διαστάσεις: στην εμβάθυνση και στην διεύρυνση. Ειδικότερα, η χρηματοοικονομική κρίση έχει επηρεάσει το *περιεχόμενο* του πλαισίου διακυβέρνησης της ζώνης του ευρώ (σε όρους εμβάθυνσης, θεσμικής ολοκλήρωσης σε συγκεκριμένους τομείς πολιτικής, όπως τη χρηματοοικονομική εποπτεία, ή αλλαγών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων). Παράλληλα όμως, η κρίση έχει επηρεάσει τη *διεύρυνση* του στόχου της βαθύτερης νομισματικής ολοκλήρωσης, δηλαδή τη σχέση ανάμεσα στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης. Συνεπώς η φράση «περισσότερη Ευρώπη», η οποία αφορά στο μέλλον της Ευρώπης, δεν περιορίζεται μόνο στην οικονομική ολοκλήρωση αλλά περιλαμβάνει και τις αναγκαίες θεσμικές αλλαγές.⁷⁸

⁷⁶ Loukas Tsoukalis, «In a changing world where size matters», *ό.π.*, σ. 21.

⁷⁷ Padoan Pier-Carlo, *ό.π.*, σ. 127.

⁷⁸ Glöckler Gabriel, «Euro area governance and the financial crisis: new quality or flash-in-the-pan?» στο *An EU "fir for purpose" in the global age, After the crisis: A new socio-economic settlement for the EU*, Roger Liddle (edt), Policy Network, London 2009, σ. 58, 61.

Είναι γεγονός ότι τα κράτη δύσκολα θα άφηναν τη δημοσιονομική τους πολιτική στο υπερεθνικό επίπεδο. Ο λόγος είναι ότι ο προϋπολογισμός αποτελεί την πιο χαρακτηριστική εκδήλωση της εθνικής κυριαρχίας στο οικονομικό πεδίο. Επηρεάζει άμεσα τις δημόσιες επενδύσεις και έμμεσα τις ιδιωτικές επενδύσεις, ενώ παράλληλα ενεργεί για την αποταμίευση και την κυκλοφορία του χρήματος. Εντούτοις ακριβώς γι' αυτό το λόγο ο συντονισμός των δημοσιονομικών πολιτικών σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι απαραίτητος.⁷⁹ Σύμφωνα με την άποψη του Καθηγητή José Aixelá, η νομισματική ένωση προηγείται της δημοσιονομικής, καθόσον μπορεί εύκολα να περάσει στο υπερεθνικό επίπεδο. Η κοινή όμως δημοσιονομική πολιτική δύσκολα θα γινόταν δεκτή από τα κράτη, αφού τα πολιτικά κόμματα δεν θα μπορούσαν να δελεάσουν τους ψηφοφόρους τους και να κερδίσουν στις εκλογές. Στην νομισματική πολιτική ισχύει το αντίθετο. Είναι προτιμότερο αυτή να βρίσκεται στο ευρωπαϊκό επίπεδο, διότι στην περίπτωση που ανακύπτουν διάφορα ζητήματα οι κυβερνήσεις δύνανται με ευκολία να ρίχνουν την ευθύνη στην ΕΕ και να δικαιολογούν τις πολιτικές τους.⁸⁰

Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Καθηγητής Ναπολέων Μαραβέγιας (2010), μια νομισματική ένωση χωρίς δημοσιονομική αλληλεγγύη ανάμεσα στις χώρες-μέλη της δεν μπορεί να λειτουργήσει, ιδιαίτερα δε όταν οι χώρες αυτές παρουσιάζουν διαφορετικό επίπεδο ανάπτυξης. Μια δημοσιονομική αλληλεγγύη, η οποία θα προβλέπει την παροχή οικονομικών πόρων από τις πλουσιότερες προς τις φτωχότερες χώρες προκειμένου να μειώνονται οι διαφορές στην ανταγωνιστικότητα και στο επίπεδο ανάπτυξης -όπως για παράδειγμα συμβαίνει στο ομοσπονδιακό κράτος της Γερμανίας μεταξύ των διαφόρων κρατιδίων- προϋποθέτει την κοινή δημοσιονομική πολιτική, ήτοι ένα βαθμό πολιτικής ενοποίησης, κάτι που στη σημερινή ΕΕ απουσιάζει. Σύμφωνα με τον Καθηγητή, στην Ευρωζώνη θα έπρεπε να υπάρχει κάποιος μηχανισμός υποστήριξης που να ασκεί αυστηρό έλεγχο σε περίπτωση που παρατηρήσει ότι κάποιο κράτος-μέλος ασκεί χαλαρή δημοσιονομική πολιτική. Το ΣΣΑ ασκεί κάποιους δημοσιονομικούς περιορισμούς, όμως στην πραγματικότητα ουδέποτε τηρήθηκε καθόσον τα κράτη-μέλη είχαν διαφορετική ανταγωνιστικότητα και δημοσιονομική πολιτική. Σήμερα η Ελλάδα βιώνει τις συνέπειες της υιοθέτησης του κοινού νομίσματος χωρίς την ύπαρξη κάποιου μηχανισμού δημοσιονομικής αντιστάθμισης. Η ελληνική δημοσιονομική κρίση μπορεί και πρέπει να αποτελέσει την αφορμή για τον εκ νέου σχεδιασμό της νομισματικής ένωσης της ΕΕ σε περισσότερο στέρεα θεμέλια. Άλλωστε, η κοινή

⁷⁹ Μούσης Νίκος, *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2008, σ. 137-138.

⁸⁰ Ομιλία του καθηγητή José Aixelá σε διεθνές συνέδριο με θέμα «Spain, Greece, and the European Union», που πραγματοποιήθηκε στο Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων, Αθήνα, 14 Δεκεμβρίου 2009.

δημοσιονομική πολιτική, σε συνδυασμό με την κοινή άμυνα και την κοινή εξωτερική πολιτική, μπορούν κάλλιστα να αποτελέσουν το υπόβαθρο για την πολιτική ένωση της Ευρώπης.⁸¹

Πράγματι, κάθε κράτος έχει τις δικές του δημοσιονομικές ανάγκες, που δε μπορούν εύκολα να εναρμονιστούν στο πλαίσιο μιας ενιαίας οικονομίας. Όμως οι ασυμμετρίες των κρατών-μελών της ΕΕ -εντός και εκτός Ευρωζώνης- που αποκαλύφθηκαν με την οικονομική κρίση δεν αφήνουν περιθώρια επιλογών. Η σύγκλιση των δημοσιονομικών πολιτικών και η πολιτική ένωση της ΕΕ προβάλλει ως μοναδική λύση. Δεν είναι παράτολμο να ισχυριστούμε ότι στη σημερινή ΕΕ υπάρχουν κράτη-μέλη τριών ταχυτήτων σε οικοδομικό επίπεδο: αρχικά είναι τα 9 κράτη που πρώτα εντάχθηκαν στο ευρωπαϊκό πλαίσιο, ακολουθούν τα υπόλοιπα 6 (μέχρι το νούμερο 15) και έπονται τα λοιπά κράτη-μέλη (από το νούμερο 16 μέχρι το 27). Ο Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής José Manuel Barroso δήλωσε πρόσφατα (12 Μαΐου 2010): «Ας είμαστε σαφείς: Δεν μπορείς να έχεις νομισματική ένωση χωρίς να έχεις οικονομική ένωση. Τα κράτη-μέλη πρέπει να έχουν το θάρρος να πουν αν επιθυμούν ή όχι μια οικονομική ένωση. Και αν δεν την επιθυμούν, είναι προτιμότερο να ξεχάσουμε τη νομισματική ένωση».⁸²

3.2. Προτάσεις για ομογενοποίηση των οικονομιών

Η λύση για μείωση της οικονομικής ασυμμετρίας ανάμεσα στα κράτη-μέλη θα μπορούσε ενδεχομένως να επιτευχθεί ως εξής:

(α) Με την επιβολή ενός ομοσπονδιακού φόρου που θα επιβάλλεται στα κέρδη των επιχειρήσεων (και θα είχε το ρόλο του ενιαίου συντονιστή) με κάποιον όμως μικρό συντελεστή, που θα μπορούσε να ανακόψει τη φορολογικό ανταγωνισμό.

(β) Με την επιβολή πολιτειακών φόρων, παράλληλα όμως κάθε κράτος-μέλος θα μπορούσε να ασκεί τη δική του δημοσιονομική πολιτική για επιμέρους ζητήματα.

(γ) Με την ενδυνάμωση του προϋπολογισμού της ΕΕ, η οποία θα δύναται με τον τρόπο αυτό να ασκεί τις πολιτικές της.⁸³ «Ο νέος Ευρωπαϊκός Ομοσπονδιακός Προϋπολογισμός πρέπει να αυξηθεί από το σημερινό επίπεδο του 1% στο 5% του ΑΕΠ της ΕΕ. Θα μπορούσε να χρηματοδοτηθεί από Ευρωπαϊκούς φόρους και άλλες πηγές

⁸¹ Μαραβέγιας Ναπολέων, «Απρόθυμη η Ευρωπαϊκή Αλληλεγγύη», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 7 Μαρτίου 2010 και Μαραβέγιας Ναπολέων, «Οι Γερμανικοί δισταγμοί και η Γαλλική γενναιοδωρία», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 14 Μαρτίου 2010.

⁸² http://www.euractiv.com/en/priorities/brussels-tables-plans-for-closer-eu-economic-union-news-494130?utm_source=EurActiv+Newsletter&utm_campaign=587c4f5d38-my_google_analytics_key&utm_medium=email

Βλ. ολόκληρη την ομιλία του Προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής José Manuel Barroso διαθέσιμη στο <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/10/234>

⁸³ Βλ. περισσότερα για τον προϋπολογισμό της ΕΕ στο Σερεμέτης Δημήτρης Β., «Ο Προϋπολογισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης», στο *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές, πολιτικές και οικονομικές πτυχές*, Ναπολέων Μαραβέγιας-Μιχάλης Τσινισιζέλης (επιμ.), Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2004, σ.313-327.

υπερεθνικής χρηματοδότησης (όπως οι φόροι και οι εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα). Ο νέος ομοσπονδιακός φόρος θα χρηματοδοτούσε νέα υπερεθνικά προγράμματα (στην εκπαίδευση, ενέργεια, περιβάλλον και υποδομές) που θα μπορούσαν να ενδυναμώσουν την Ευρωπαϊκή ανάπτυξη». ⁸⁴ Η γενναία αύξηση του προϋπολογισμού της Ένωσης θα δύνατο να περιλαμβάνει κάποιον αναδιανεμητικό μηχανισμό που να διασφαλίζει ότι τα χρήματα των ταχύτερα αναπτυσσόμενων κρατών-μελών θα χρησιμοποιούνταν για να αντισταθμιστεί ο πληθωρισμός και το χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης άλλων χωρών. ⁸⁵

(δ) Με τη δημιουργία ενός Υπουργείου Οικονομικών στην ΕΕ, το οποίο θα μπορεί να χαράζει τις οικονομικές πολιτικές. «Μια νέα Ευρωπαϊκή Δημοσιονομική Αρχή (ή ένα Ευρωπαϊκό Υπουργείο Οικονομικών)... θα έδινε την δυνατότητα στήριξης στις Ευρωπαϊκές Τράπεζες, θα οδηγούσε σε συντονισμένες απαντήσεις σε περιπτώσεις οικονομικών κρίσεων, και θα έπαιζε ένα σημαντικό ρόλο στο να βοηθήσει τις εθνικές αρχές κατά τη διάρκεια ασύμμετρων διαταραχών». ⁸⁶

(ε) Τα ανωτέρω θα μπορούσαν να συνδράμουν στην πλήρη σύγκλιση των κρατών-μελών στο Φόρο Προστιθέμενης Αξίας, ο οποίος θα καταβάλλεται σε συγκροτηθέντα Ομόσπονδα Ταμεία.

Η δημοσιονομική σύγκλιση κρίνεται απαραίτητη προκειμένου αφενός κάποια κράτη-μέλη της Ένωσης να μην αναγκάζονται να προσφεύγουν στο δανεισμό και αφετέρου η ΕΚΤ να καταστεί δυνατή για όλους. Χρειάζεται «ένας νέος συντονισμός στο χρηματοπιστωτικό τομέα, ο οποίος θα απαιτούσε ένα δυνατότερο εποπτικό ρόλο για την ΕΚΤ, ή την εισαγωγή μιας νέας Ευρωπαϊκής Χρηματοοικονομικής Αρχής κάτω από ένα νέο Ευρωπαϊκό Σύστημα Χρηματοοικονομικής Εποπτείας». ⁸⁷

Η δημοσιονομική σύγκλιση δεν θα επιτρέψει πλέον τα πολιτικά παιχνίδια στα θέματα δημοσιονομικής πολιτικής. Τα πολιτικά κόμματα στις προεκλογικές τους καμπάνιες θα αναγκαστούν να αλλάξουν την πάγια τακτική τους και θα αναφέρονται όχι σε εξαγγελίες αλλά σε νέα προγράμματα. Πρέπει να εδραιωθεί τελικά στη συνείδηση κρατών και κυβερνήσεων ότι χρειάζεται συντονισμός των δημοσιονομικών πολιτικών, ο οποίος αφενός θα είναι ευνοϊκός για την κοινωνία αφετέρου θα συντελέσει στη μείωση του οικονομικού χάσματος/ασυμμετρίας ανάμεσα στα κράτη-μέλη. Πρέπει να γίνουν ενέργειες για να καμφθούν οι αντιρρήσεις ορισμένων χωρών (π.χ. Γερμανία), όπως μέχρι τώρα έχει γίνει σε άλλους ευαίσθητους τομείς πολιτικής. Το εθνικό κράτος δεν εξαφανίζεται στη νέα οικονομική/πολιτική Ένωση, αλλά μετασχηματίζεται.

⁸⁴ Carlos Mulas-Granados, *ό.π.*, σ. 87.

⁸⁵ Enderlein Henrik, «The euro and political union: do economic spillovers from monetary integration affect the legitimacy of EMU?», *Journal of European Public Policy*, Vol. 13, No. 7, 2006, σ. 1142.

⁸⁶ Carlos Mulas-Granados, *ό.π.*, σ. 87.

⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 87.

3.3. Προς μια οικονομική διακυβέρνηση;

Στην Ευρωζώνη ξεκίνησε ήδη η συζήτηση για τη βελτίωση της οικονομικής διακυβέρνησης.⁸⁸ Η ατζέντα της συζήτησης περιλαμβάνει την ενδυνάμωση της δημοσιονομικής εξουσίας του EUROGROUP, την έκδοση Ευρωομολόγων και τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Νομισματικού Ταμείου (ENT). Ο συντονισμός των δημοσιονομικών πολιτικών είναι απαραίτητος για την πρόληψη κρίσεων στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης. Παράλληλα, η ενδυνάμωση της εξουσίας του EUROGROUP και του Συμβουλίου ECOFIN θα βελτιώσει την αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής πολιτικής και θα μειώσει τις οικονομικές ασυμμετρίες των κρατών της ζώνης του ευρώ. Οι δημοσιονομικές και οι νομισματικές πολιτικές πρέπει να εναρμονιστούν με την τρέχουσα -επώδυνη για πολλές ευρωπαϊκές χώρες- κατάσταση, ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι για την ανάπτυξη, την απασχόληση και τον πληθωρισμό. Η έκδοση Ευρωομολόγων -όπως τονίζει ο πρώην Υπουργός Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών Γιάννος Παπαντωνίου (2010)- θα ανακούφιζε την πίεση από τις χρηματοπιστωτικές κρίσεις. Η δημιουργία ενός ENT στο πρότυπο του ΔΝΤ θα έδινε την απαραίτητη στήριξη στις οικονομίες σε ύφεση. Το ENT θα μπορούσε να παρέχει χαμηλότοκα δάνεια υπό αυστηρές προϋποθέσεις, ώστε να διασφαλίζεται η επιστροφή των πληττομένων χωρών στη δημοσιονομική ισορροπία και στη χρηματοοικονομική σταθερότητα.⁸⁹

Η Ευρωζώνη πρέπει να προχωρήσει το μετασχηματισμό της προς μια πλήρη οικονομική ένωση, κατά το πρότυπο των ΗΠΑ. Χωρίς την ύπαρξη δυνατών θεσμών στο δημοσιονομικό και στο χρηματοοικονομικό πεδίο, η Ευρωζώνη θα παραμείνει ουσιαστικά μια ομάδα χωρών προσκολλημένη σε ορισμένες μόνο αρχές της οικονομικής πολιτικής, όπως είναι η σταθερότητα των τιμών και η δημοσιονομική πειθαρχία, διατρέχοντας τον κίνδυνο να διαλυθεί. Η ενδυνάμωση του συστήματος της οικονομικής διακυβέρνησης είναι κρίσιμη για την Ευρωζώνη. Ο συντονισμός των δημοσιονομικών πολιτικών και η δημιουργία ενός

⁸⁸ European Council Conclusions, Βρυξέλλες, 25/26 March 2010, διαθέσιμο στο http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/113591.pdf

Στις 12 Μαΐου 2010 στις Βρυξέλλες η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε προς το Συμβούλιο Υπουργών την ενίσχυση της οικονομικής διακυβέρνησης στην ΕΕ με έμφαση στον αυξημένο συντονισμό των οικονομικών πολιτικών των χωρών-μελών αλλά και στη στενότερη δημοσιονομική εποπτεία. Στόχος της πρότασης της Επιτροπής είναι η ενίσχυση της λειτουργίας του ΣΣΑ και η μεγαλύτερη εποπτεία των μακροοικονομικών ανισορροπιών. Βλ. το κείμενο της Επιτροπής στο [http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/euro/documents/2010-05-12-com\(2010\)250_final.pdf](http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/euro/documents/2010-05-12-com(2010)250_final.pdf)

Βλ. επίσης την ανακοίνωση της Επιτροπής της 7^{ης} Μαΐου 2008, προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, την Επιτροπή των Περιφερειών και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα «ONE@10: επιτυχίες και προκλήσεις μετά από δέκα έτη λειτουργίας της ONE» στο <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0238:FIN:EN:PDF>

⁸⁹ Ομιλία του πρώην Υπουργού Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών Γιάννου Παπαντωνίου σε δημόσια συζήτηση (Hellenic Observatory Panel Debate) με θέμα «The Greek Fiscal Crisis and the Future of the Eurozone», ό.π.

κατάλληλου θεσμικού πλαισίου, όχι μόνο θα απομακρύνουν τον -ορατό πλέον- κίνδυνο διάλυσης της Ευρωζώνης, αλλά θα δώσει την απαραίτητη ώθηση στην Ευρώπη να προχωρήσει προς την κατεύθυνση της πολιτικής της ολοκλήρωσης.⁹⁰

Η σημερινή ΕΕ αποτελείται από κράτη δύο κατηγοριών: εκείνα που έχουν υιοθετήσει το ευρώ και εκείνα που βρίσκονται εκτός Ευρωζώνης και καταβάλλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για τόνωση της οικονομίας τους προκειμένου να συμπεριληφθούν στη ζώνη του ευρώ. Όμως η ολοκληρωμένη οικονομική διακυβέρνηση σε επίπεδο ΕΕ πρέπει να αφορά όλα τα κράτη-μέλη, όχι μόνο την Ευρωζώνη. Προϋπόθεση συνεπώς αποτελεί ότι προηγουμένως όλα τα κράτη-μέλη θα πρέπει να έχουν αποκτήσει δυνατές οικονομίες και θα έχουν υιοθετήσει το ευρώ. Επίσης ότι θα έχει αλλάξει η νοοτροπία ορισμένων κρατών-μελών (π.χ. Αγγλία) που επί του παρόντος δεν επιθυμούν την ένταξη στη ζώνη του ευρώ.⁹¹

Η Επιτροπή, ως κατεξοχήν υπερεθνικό όργανο, και όχι το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ή τα κράτη-μέλη (όπως επιθυμεί ο γαλλο-γερμανικός άξονας) πρέπει να αναλάβει τα ηνία για την οικονομική διακυβέρνηση⁹² -κάτι που επί του παρόντος δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται, καθόσον το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποτελεί ουσιαστικά το θεσμικό όργανο χάραξης πολιτικής της ΕΕ. Στις 15 Ιουνίου 2010 τα μέλη τεσσάρων πολιτικών ομάδων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (Ευρωπαϊκό Λαϊκό Κόμμα, Σοσιαλιστές και Δημοκράτες, ALDE και Πράσινοι) συμφώνησαν ότι χρειάζεται μια στρατηγική ανάπτυξης που να ανασυγκροτεί την εσωτερική αγορά και ένα φιλόδοξο σχέδιο για τις επενδύσεις στην Νότιο, Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη χρηματοδοτούμενο από δάνεια της ΕΕ. Χρειάζονται νέες καινοτόμες πηγές χρηματοδότησης και πιο αποτελεσματική είσπραξη των φόρων στο επίπεδο των κρατών-μελών. Η δημιουργία ενός ENT και η προοπτική ενός Ευρωομολόγου θα μπορούσαν επίσης να αποτελέσουν μέτρα προς την κατεύθυνση της στενότερης ενοποίησης των κρατών-μελών της ΕΕ.⁹³

⁹⁰ Ομιλία του πρώην Υπουργού Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών Γιάννου Παπαντωνίου σε δημόσια συζήτηση (Hellenic Observatory Panel Debate) με θέμα «The Greek Fiscal Crisis and the Future of the Eurozone», ό.π.

Επίσης, McKay David, «Economic logic or political logic? Economic theory, federal theory and EMU», *Journal of European Public Policy*, Vol. 12, No. 3, σ. 531: «In existing federations such as the United States, federal government fiscal policy plays a major equalization and stabilization role».

⁹¹ http://europa.eu/pol/emu/index_el.htm: «Το ευρώ προβλέπεται να καθιερωθεί σε όλες τις χώρες της ΕΕ, υπό την προϋπόθεση ότι οι οικονομίες τους είναι έτοιμες. Συνεπώς, οι χώρες που έγιναν μέλη της ΕΕ το 2004 και το 2007 θα προσχωρούν σταδιακά στην ευρωζώνη, ενώ η Δανία και το Ηνωμένο Βασίλειο δεν χρησιμοποιούν αυτή τη στιγμή το ευρώ λόγω ειδικών πολιτικών συμφωνιών. Για να προσχωρήσει μια χώρα στην ευρωζώνη, θα πρέπει το παλιό της νόμισμα να έχει σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία επί δύο χρόνια. Οι άλλες προϋποθέσεις αφορούν τα επιτόκια, τα δημοσιονομικά ελλείμματα, τα ποσοστά πληθωρισμού και το ύψος του δημόσιου χρέους».

⁹² Lamy Pascal, European Trade Commissioner, «Europe and the Future of Economic Governance», *Journal of Common Market Studies*, Vol. 42, No. 1, 2004, p. 16: «In the European Union, it seems to me that only the Commission can take forward the European project by addressing the general interest, rather than multiple national interests».

⁹³ http://www.euractiv.com/en/priorities/meps-attack-merkel-and-sarkozy-ahead-of-summit-news-495244?utm_source=EurActiv+Newsletter&utm_campaign=4801c270cc-my_google_analytics_key&utm_medium=email

Στη Σύνοδο Κορυφής των Ευρωπαίων ηγετών της 17ης Ιουνίου 2010 αποφασίστηκαν οι -πρώτες- αρχές προς την κατεύθυνση της οικονομικής διακυβέρνησης στην ΕΕ. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (μετά και την αλλαγή της μέχρι πρόσφατα άκαμπτης στάσης του γαλλογερμανικού άξονα) συμφώνησε ότι είναι αναγκαίο να υπάρχουν κυρώσεις στα κράτη-μέλη που παρουσιάζουν υπερβολικά μεγάλα ελλείμματα ή επίπεδα δημόσιου χρέους. Οι Ευρωπαίοι ηγέτες συμφώνησαν ότι από την άνοιξη του 2011 θα υποβάλλουν λεπτομέρειες των σχεδίων του προϋπολογισμού τους στην Επιτροπή και στους Υπουργούς Οικονομικών της ΕΕ για αναθεώρηση. Επί του παρόντος, οι λεπτομέρειες του προϋπολογισμού αποστέλλονται το φθινόπωρο, κάτι το οποίο η Επιτροπή θεωρεί μη ικανοποιητικό διότι είναι πλέον αργά για να επηρεάσει τις κυβερνητικές πολιτικές. Οι ηγέτες συμφώνησαν ότι η Επιτροπή θα έπρεπε να κρατά τα στοιχεία αυτά σε μια λίστα ώστε να μπορεί να ελέγχει τις αποκλίσεις στην ανταγωνιστικότητα μεταξύ των κρατών-μελών. Οι αποφάσεις των ηγετών θα ληφθούν υπόψη από την Επιτροπή, η οποία προετοιμάζει μια νομοθετική πρόταση για την αναδιάρθρωση της οικονομικής διακυβέρνησης και θα την παρουσιάσει στις 30 Ιουνίου 2010, ενώ μία πρώτη σειρά σχεδίων νομοθετικών προτάσεων θα ακολουθήσει στα μέσα του Σεπτεμβρίου. Σύμφωνα με τα σχέδια, μια χώρα θα θεωρείται ότι παραβιάζει το ΣΣΑ αν το χρέος της δεν παρουσιάζει πτωτική τάση. Με άλλα λόγια, οι χώρες με χρέος πάνω από την οροφή του 60% του ΑΕΠ δεν θα επιπληττονται αυτόματα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή εφόσον οι τάσεις δείχνουν να βαίνουν προς μια θετική κατεύθυνση.⁹⁴

Η ιδέα του «δυναμικού χρέους» θεωρήθηκε αναγκαία καθώς οι Ευρωπαίοι ηγέτες επιθυμούν πιο αυστηρές και περισσότερο αποτελεσματικές κυρώσεις απέναντι στα υπερχρεωμένα κράτη-μέλη. Η διατήρηση του τρέχοντος ορισμού χρέους θα οδηγούσε σε ποινές για την πλειονότητα των κρατών-κρατών τα οποία παρουσιάζουν χρέος πάνω από το όριο του 60%. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat (Απρίλιος 2010), υπό τον τρέχοντα ορισμό, δώδεκα χώρες της ΕΕ θα βρίσκονταν να έχουν παραβιάσει το ΣΣΑ.⁹⁵ Σύμφωνα με τις τελευταίες προβλέψεις της Επιτροπής, το δημόσιο χρέος προβλέπεται το 2011 να φτάσει κατά μέσο όρο το 88,5% του συνολικού ΑΕΠ της Ευρωζώνης.⁹⁶ Στην περίπτωση που τα κράτη-μέλη δεν σεβαστούν τα κριτήρια για το δημόσιο χρέος τους και τους νέους δείκτες χρέους, θα υπάρχουν κυρώσεις. Πρόκειται για ένα μηχανισμό προς την κατεύθυνση (υποτίθεται) της διαμόρφωσης μιας οικονομικής διακυβέρνησης στην Ευρώπη.⁹⁷

⁹⁴ Βλ. συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, Βρυξέλλες, 17 Ιουνίου 2010, διαθέσιμα στο http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/115346.pdf και

http://www.euractiv.com/en/priorities/eu-introduce-concept-dynamic-debt-news-495374?utm_source=EurActiv+Newsletter&utm_campaign=760bd7b5d7-my_google_analytics_key&utm_medium=email και <http://www.europeanvoice.com/article/2010/06/eu-will-disclose-strength-of-banks/68298.aspx>

⁹⁵ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-22042010-BP/EN/2-22042010-BP-EN.PDF

⁹⁶ <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/495&format=HTML&aged=0 &language=EN&guiLanguage=en>

⁹⁷ http://www.euractiv.com/en/priorities/eu-introduce-concept-dynamic-debt-news-495374?utm_source=EurActiv+Newsletter&utm_campaign=760bd7b5d7-my_google_analytics_key&utm_medium=email

Για την ενίσχυση της οικονομικής διακυβέρνησης της ΟΝΕ εργάζεται επίσης και μια ομάδα Υπουργών (ένα task force αποτελούμενο από τους Υπουργούς Οικονομικών της ΕΕ, που συναντήθηκε για πρώτη φορά στις 12 Μαΐου 2010), με επικεφαλής τον Πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Herman Van Rompuy. Η ομάδα εργασίας επικεντρώνει τις εργασίες της στους εξής τέσσερις άξονες: στη μεγαλύτερη πειθαρχία στον προϋπολογισμό, στη μείωση των ανισοτήτων στην ανταγωνιστικότητα μεταξύ των κρατών-μελών, στην καθιέρωση ενός μόνιμου μηχανισμού επίλυσης κρίσεων, καθώς και στην ενίσχυση της οικονομικής διακυβέρνησης σε θεσμικούς όρους. Η ομάδα εργασίας θα υποβάλλει αναφορά στους Ευρωπαίους ηγέτες για τις εν δυνάμει αναδιαρθρώσεις της οικονομικής διακυβέρνησης τον Οκτώβριο.⁹⁸

Οι κινήσεις αυτές αποτελούν την πρώτη απάντηση της ΕΕ στην οικονομική κρίση, η οποία έθεσε σε τεστ αντοχής το ευρώ και κατ' επέκταση την ίδια την Ένωση.⁹⁹ Ωστόσο, πρόκειται ουσιαστικά για προτάσεις εδραζόμενες στη λογική της πειθαρχίας των κρατών-μελών και των ποινών. Η δημοσιονομική πειθαρχία, καίτοι είναι αναγκαία, δεν δύναται από μόνη της να αντιμετωπίσει τις ελλείψεις και να μειώσει τις ανισοροπίες της Ευρωζώνης. Με άλλα λόγια, οι προτάσεις που έχουν παρουσιασθεί δεν αντιμετωπίζουν τις βαθύτερες αιτίες της κρίσης, συνεπώς δεν οδηγούν στην οικονομική ένωση.¹⁰⁰ Η λύση είναι η ομογενοποίηση της οικονομικής πολιτικής. «Χρειάζονται περισσότερο τολμηρές και ριζοσπαστικές πρωτοβουλίες για τη σταθεροποίηση, ενίσχυση, θωράκιση και πολιτική και θεσμική εμπλαίσωση του ευρώ και της οικονομικής και νομισματικής ένωσης γενικώς».¹⁰¹ Άλλωστε, η ιστορική εμπειρία της πορείας της ευρωπαϊκής ενοποίησης αποδεικνύει ότι η ΕΕ αναλαμβάνει πρωτοβουλίες προς την κατεύθυνση της εμβάθυνσης όταν βρίσκεται αντιμέτωπη με κρίσεις, και δη στα τελευταία στάδια της εκδήλωσής τους. Το σύνδρομο αυτό φαίνεται να επιβεβαιώνεται και με την τρέχουσα κρίση. Η οικονομική κρίση πρέπει να γίνει η ευκαιρία για την εμβάθυνση της ενοποίησης, για «περισσότερη Ευρώπη». Αυτό είναι που χρειαζόμαστε σήμερα. «Οποιαδήποτε άλλη επιλογή συνιστά επιστροφή στο παρελθόν και αδιέξοδο που ενέχει τον κίνδυνο της καταστροφής».¹⁰²

⁹⁸ <http://www.europeanvoice.com/article/2010/06/eu-will-disclose-strength-of-banks/68298.aspx> και Ιωακείμης Π.Κ., «Προοπτικές και Μέλλον του Ευρώ», *Ενημερωτικό Δελτίο για τις Ευρωπαϊκές Εξελίξεις*, Εργαστήριο Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και Πολιτικής, Τεύχος 62, Μάιος 2010, σ. 1.

⁹⁹ Ιωακείμης Π.Κ., «Χρειάζεται περισσότερη Ευρώπη», *ΤΑ ΝΕΑ*, Παρασκευή 18 Ιουνίου 2010, σ. 6.

¹⁰⁰ Ιωακείμης Π.Κ., «Προοπτικές και Μέλλον του Ευρώ», *ό.π.*, σ. 1.

¹⁰¹ Ιωακείμης Π.Κ., «Χρειάζεται περισσότερη Ευρώπη», *ό.π.*, σ. 6.

¹⁰² Στο ίδιο, σ.6.

Συμπεράσματα

Η Συνθήκη της Λισαβόνας δεν κάνει γενναία βήματα προς μια ολοκληρωμένη οικονομική διακυβέρνηση της ΕΕ. Για το λόγο αυτό δεν είναι παράδοξος ο ισχυρισμός ότι η Λισαβόνα είναι μόνο η αρχή. Οικονομική διακυβέρνηση και πολιτική ένωση της ΕΕ είναι αλληλένδετα ζητήματα. Και Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση σημαίνει Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία, πιθανώς κατά το πρότυπο των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης που περιγράφει ο Guy Verhofstadt. Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, στηριζόμενη ίσως στο spill-over effect αλλά και με τις εμπειρίες της τρέχουσας χρηματοοικονομικής κρίσης, πρέπει να προχωρήσει. Η μελλοντική προοπτική της επιτάσσει την απόκτηση ισχυρής πολιτικής οντότητας.¹⁰³ Βέβαια θα απαιτηθεί χρόνος μέχρι να εφαρμοστεί η Συνθήκη της Λισαβόνας. Μετά, όταν οι συνθήκες ωριμάσουν, η διαδικασία πρέπει να προχωρήσει προς μια νέα Συνθήκη, ίσως Συνταγματική Συνθήκη, η οποία θα ενώσει οικονομικά και πολιτικά την Ευρώπη.

Η σημερινή Ευρώπη αντιμετωπίζει δύο μεγάλες και παράλληλες χρηματοοικονομικές κρίσεις: μια κρίση των τραπεζών -και γενικότερα της αγοράς- και μια πολιτική κρίση που σχετίζεται με τη δυσκολία διαχείρισης διογκωμένων χρεών. Οι δύο αυτές κρίσεις ανατροφοδοτούν και ενισχύουν η μία την άλλη. Το πρόβλημα του εθνικού χρέους αποδυναμώνει περαιτέρω τις τράπεζες-πιστωτές, τόσο τις ημεδαπές όσο και τις τράπεζες του εξωτερικού. Και το κόστος της στήριξης των τραπεζών αυξάνει τα κυβερνητικά ελλείμματα και χρέη.¹⁰⁴ Δημιουργείται έτσι ο κίνδυνος ενός *domino effect*, της περίπτωσης δηλαδή η κρίση να εξαπλωθεί στα υπόλοιπα κράτη θέτοντας σε άμεσο κίνδυνο την αντοχή της Ευρωζώνης.

Η διαχείριση του ευρώ και «η αναθέρμανση της ευρωπαϊκής οικονομίας, που εδώ και αρκετά χρόνια δείχνει έντονα σημάδια υποθερμίας»¹⁰⁵ είναι κρίσιμο θέμα που απαιτεί τολμηρές πολιτικές επιλογές, από τις οποίες θα επηρεαστεί καθοριστικά το μέλλον της Ευρώπης αλλά και η καθημερινότητα των Ευρωπαίων πολιτών. Ο καλύτερος συντονισμός των οικονομικών πολιτικών σε ευρωπαϊκό επίπεδο με ταυτόχρονο περιορισμό στην άσκηση δημοσιονομικής πολιτικής των επιμέρους χωρών-μελών, η αποτελεσματικότερη διαχείριση του ευρώ και η αύξηση του κοινοτικού προϋπολογισμού θα εξαρτηθούν από τις μεγάλες πολιτικές επιλογές για το μέλλον Ευρώπης. Και οι επιλογές αυτές πρέπει να διέπονται από το πνεύμα του υπερεθνικού και όχι να παραμένουν προσκολλημένες στις αγκυλώσεις των καθαρά εθνικών συμφερόντων. Άλλωστε η ΕΕ, ξεκίνησε σαν ΕΟΚ, δηλαδή σαν οικονομική

¹⁰³ Τσούκαλης Λουκάς, *Ποια Ευρώπη;*, ό.π., σ. 29. Επίσης, στο ίδιο, σ. 350: «Είναι καιρός πια να προχωρήσουμε, οικοδομώντας μια πιο ώριμη και πολιτική Ευρώπη. Το ερώτημα-κλειδί σήμερα είναι: "Τι είδους Ευρώπη θέλουμε;"».

¹⁰⁴ Onno Ruding H., «From National to European Regulation: Towards European Financial Supervisory Authorities», *Centre for European Policy Studies*, No. 209, May 2010.

¹⁰⁵ Τσούκαλης Λουκάς, *Και αν βγαίναμε από το καβούκι μας;*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2009, σ. 145.

κοινότητα. Η οικονομική ένωση συνεπώς είναι το επόμενο βήμα. Και σαν τέτοιο πρέπει να γίνει κατανοητό από τα κράτη-μέλη.

Στην τρέχουσα παγκόσμια κρίση, η Ευρώπη έχει λάβει συγκεκριμένα μέτρα αποδεικνύοντας ότι η αλληλεγγύη ανάμεσα στα κράτη-μέλη υπάρχει. «Ευρώπη» σημαίνει -ή θα έπρεπε τουλάχιστον να σημαίνει- αλληλεγγύη σε καλούς αλλά και σε δύσκολους καιρούς. Μόνο μια ενωμένη Ευρώπη μπορεί να διασφαλίσει την ευημερία στα κράτη-μέλη και τους πολίτες. Όμως αλληλεγγύη σημαίνει επίσης *ευθύνη* στη βάση της οικοδόμησης και περιφρούρησης της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών-μελών και των πολιτών. Στο σημερινό παγκοσμιοποιημένο σκηνικό, η Ευρώπη οφείλει να ισχυροποιηθεί προκειμένου να είναι ανταγωνιστική με άλλες μεγάλες χρηματοοικονομικές αγορές (όπως των ΗΠΑ, της Κίνας ή άλλων Ασιατικών χωρών) αλλά και για να αποτελεί εταίρο των αγορών αυτών. Η κρίση απέδειξε ότι μόνο μια στενή συνεργασία ανάμεσα στους Ευρωπαίους εταίρους μπορεί να διασφαλίσει την οικονομική και πολιτική σταθερότητα στην Ευρώπη.¹⁰⁶

Η οικονομική και η πολιτική ένωση της ΕΕ είναι αλληλένδετα ζητήματα. Τα κράτη-μέλη οφείλουν να το συνειδητοποιήσουν όσο το δυνατόν συντομότερα και να δώσουν το πράσινο φως για να προχωρήσει η διαδικασία. Ο λόγος δεν είναι μόνον η τρέχουσα οικονομική κρίση -αυτή αποτελεί απλώς τροφή για σκέψη και προβληματισμό- ή το ενδεχόμενο μιας επόμενης οικονομικής κρίσης. Ο λόγος αφορά ουσιαστικά τη βιωσιμότητα και το μέλλον της Ευρώπης. Αφορά τη θέση της γηραιάς ηπείρου στο παγκόσμιο γίγνεσθαι. Η κατάρρευση του ευρωπαϊκού οικοδομήματος δεν συμφέρει κανένα, πολύ δε περισσότερο τις μικρότερες και πιο αδύναμες χώρες.¹⁰⁷ Χρειάζονται νέοι θεσμοί και όραμα. Χρειάζεται θετική ολοκλήρωση¹⁰⁸ στη βάση της εμπιστοσύνης και της οικοδόμησης ενός καλύτερου μέλλοντος που θα ενισχύσει την ΕΕ, όχι μόνο στο εσωτερικό, αλλά και στο διεθνές επίπεδο. Η Ένωση χρειάζεται ένα αληθινά δημοκρατικό σύνταγμα, στο οποίο οι πολίτες θα κατέχουν την κεντρική θέση.¹⁰⁹ Η ομόσπονδη Ευρώπη μπορεί και πρέπει να είναι χωρίς αμφιβολία ο τελικός προορισμός της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

¹⁰⁶ Linhart Michael, Ambassador of Austria, «Europe means Solidarity», Interview, *Politistiki Diplomatia*, Issue 10, June-July 2010, σ. 4, 6.

¹⁰⁷ ΙΣΤΑΜΕ Ανδρέας Παπανδρέου, «Η Ευρωπαϊκή Ένωση για την Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα», Κείμενο πολιτικής, Μάιος 2006, σ. 28.

¹⁰⁸ Verdun Amy, *ό.π.*, σ. 325: «Positive integration refers to the creation of common rules, norms and policies».

¹⁰⁹ Collignon Stefan, «Is Europe going far enough? Reflections on the EU's economic governance», *Journal of European Public Policy*, Vol. 11, No. 5, σ. 924.

Βιβλιογραφία/Αρθρογραφία Ελληνόγλωσση

- ✓ Beck Ulrich, «This economic crisis cries out to be transformed into the founding of a new Europe», *The Guardian*, 20/04/2009, διαθέσιμο (στα ελληνικά) στο <http://www.typos.metarithmisi.gr/el/readRelated.asp?intThemelID=13&strMsg=NewPage&textID=6924>
- ✓ Βέρχοφσταντ Γκι, *Οι Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης, Μανιφέστο για μια Νέα Ευρώπη*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2006
- ✓ De Grauwe Paul, *Τα Οικονομικά της Νομισματικής Ένωσης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2008
- ✓ Fischer Joschka, «Η Ευρώπη χρειάζεται οικονομική κυβέρνηση», *Το Βήμα*, 04/03/2009, διαθέσιμο στο <http://www.typos.metarithmisi.gr/el/readRelated.asp?intThemelID=13&textID=6687&strMsg=NewPage>
- ✓ Henig S., *Η ενοποίηση της Ευρώπης. Από τη διχόνοια στην ομόνοια*, ΕΑΠ, Πάτρα 2002
- ✓ ΙΣΤΑΜΕ Ανδρέας Παπανδρέου, «Η Ευρωπαϊκή Ένωση για την Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα», Κείμενο πολιτικής, Μάιος 2006
- ✓ Ιωακειμίδης Π.Κ., *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση. Θεωρία-Διαπραγμάτευση-Θεσμοί και Πολιτικές. Η συνθήκη του Maastricht και η Ελλάδα*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1995
- ✓ Ιωακειμίδης Π.Κ., *Η Συνθήκη της Λισσαβώνας*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2008
- ✓ Ιωακειμίδης Παναγιώτης Κ., *Το Μέλλον της Ευρώπης, Η Προοπτική της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας και η Ελλάδα*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα χχ
- ✓ Ιωακειμίδης Π.Κ., «Προοπτικές και Μέλλον του Ευρώ», *Ενημερωτικό Δελτίο για τις Ευρωπαϊκές Εξελίξεις*, Εργαστήριο Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και Πολιτικής, Τεύχος 62, Μάιος 2010
- ✓ Ιωακειμίδης Π.Κ., «Ούτε αποχώρηση ούτε αποβολή...», *ΤΑ ΝΕΑ*, Παρασκευή 22 Ιανουαρίου 2010

- ✓ Ιωακειμίδης Π.Κ., «Οι ευθύνες της Ευρώπης», *ΤΑ ΝΕΑ*, Παρασκευή 29 Ιανουαρίου 2010
- ✓ Ιωακειμίδης Π.Κ., «"Διάσωση", αρωγή και υποχρεώσεις», *ΤΑ ΝΕΑ*, Παρασκευή 5 Φεβρουαρίου 2010
- ✓ Ιωακειμίδης Π.Κ., «Ευρωπαϊκές λύσεις και επιλογές», *ΤΑ ΝΕΑ*, Παρασκευή 26 Φεβρουαρίου 2010
- ✓ Ιωακειμίδης Π.Κ., «Ανύπαρκτοι δεσμοί αλληλεγγύης;», *ΤΑ ΝΕΑ*, Παρασκευή 26 Μαρτίου 2010
- ✓ Ιωακειμίδης Π.Κ., «Απειλή ή στήριγμα για την ΟΝΕ;», *ΤΑ ΝΕΑ*, Παρασκευή 9 Απριλίου 2010
- ✓ Ιωακειμίδης Π.Κ., «Κινδυνεύει η συμμετοχή στο ευρώ;», *ΤΑ ΝΕΑ*, Παρασκευή 14 Μαΐου 2010
- ✓ Ιωακειμίδης Π.Κ., «Χρειάζεται περισσότερη Ευρώπη;», *ΤΑ ΝΕΑ*, Παρασκευή 18 Ιουνίου 2010
- ✓ Καζάκος Πάνος, «Οικονομική διακυβέρνηση και το Σύμφωνο Σταθερότητας», *Αγορά Χωρίς Σύνορα*, Τόμος 8, Νούμερο 3, 2003
- ✓ Μαραβέγιας Ναπολέων, «Η Οικονομική Κρίση και το Έλλειμμα Δημοκρατίας στην Ε.Ε.», *Ενημερωτικό Δελτίο για τις Ευρωπαϊκές Εξελίξεις*, Εργαστήριο Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και Πολιτικής, Τεύχος 61, Απρίλιος 2010
- ✓ Μαραβέγιας Ναπολέων, «Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση: τέλος εποχής;», *Ελευθεροτυπία*, Παρασκευή 26 Φεβρουαρίου 2010
- ✓ Μαραβέγιας Ναπολέων, «Απρόθυμη η Ευρωπαϊκή Αλληλεγγύη», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 7 Μαρτίου 2010
- ✓ Μαραβέγιας Ναπολέων, «Οι Γερμανικοί δισταγμοί και η Γαλλική γενναιοδωρία», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 14 Μαρτίου 2010

- ✓ Μαραβέγιας Ναπολέων, «Πόσο συμφέρει η συμμετοχή στην Ευρωζώνη;», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 21 Μαρτίου 2010
- ✓ Μαρτίνος Νίκος, «Θεωρία της Διεθνούς Οικονομικής Ολοκλήρωσης» στο *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές, πολιτικές και οικονομικές πτυχές*, Ναπολέων Μαραβέγιας-Μιχάλης Τσινισιζέλης (επιμ.), Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 3²⁰⁰⁴
- ✓ Μούσης Νίκος, *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1²⁰⁰⁸
- ✓ Σερεμέτης Δημήτρης Β., «Ο Προϋπολογισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης», στο *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές, πολιτικές και οικονομικές πτυχές*, Ναπολέων Μαραβέγιας-Μιχάλης Τσινισιζέλης (επιμ.), Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 3²⁰⁰⁴
- ✓ Σημίτης Κώστας, «Οικονομική Διακυβέρνηση. Απάντηση στην κρίση;», *ΤΑ ΝΕΑ*, Σάββατο 28 Φεβρουαρίου 2009, διαθέσιμο στο <http://www.costas-simitis.gr/content/151>
- ✓ Σημίτης Κώστας, άρθρο-παρέμβαση στο *Πρώτο Θέμα*, Κυριακή 16 Μαΐου 2010
- ✓ Σημίτης Κώστας, «Η κρίση “ξεπέρασε” την ΟΝΕ, έφτασε η ώρα για οικονομική και πολιτική ανάκαμψη. Οι όροι για την ανάκαμψη», *Έθνος της Κυριακής*, 13 Ιουνίου 2010
- ✓ Τσινισιζέλης Μιχάλης, «Θεωρία της Διεθνούς Πολιτικής Ενοποίησης» στο *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές, πολιτικές και οικονομικές πτυχές*, Ναπολέων Μαραβέγιας-Μιχάλης Τσινισιζέλης (επιμ.), Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 3²⁰⁰⁴
- ✓ Τσούκαλης Λουκάς, *Η Νέα Ευρωπαϊκή Οικονομία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1998
- ✓ Τσούκαλης Λουκάς, *Και αν βγαίναμε από το καβούκι μας;*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2009

- ✓ Τσοούκαλης Λουκάς, *Ποια Ευρώπη;*, Εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2004
- ✓ Τσοούκαλης Λουκάς, «Μια παγκόσμια και πολιτική Ευρώπη», δημοσιεύθηκε στην Ειδική Έκδοση «εν *Thesis*» της Εφημερίδας Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Τεύχος 39, Μάιος 2007, διαθέσιμο στο http://www.eliamep.gr/old-site/eliamep-old/eliamep/www.eliamep.gr/eliamep/content/home/research/research_projects/eu_developments/european_constitution/global_political_europe/el/index.html

Βιβλιογραφία/Αρθρογραφία Ξενόγλωσση

- ✓ Balassa B, *The Theory of Economic Integration*, Richard D. Irwin, London 1961
- ✓ Burgess Michael, «Federalism and Federation», στο *European Union Politics*, Michael Cini (edt), Oxford University Press, Oxford ²2007
- ✓ Collignon Stefan, «Is Europe going far enough? Reflections on the EU's economic governance», *Journal of European Public Policy*, Vol. 11, No. 5, 2004, p.p. 909-925
- ✓ Dyson, K., *Elusive Union: The Process of Economic and Monetary Union in Europe*, Longman Press, London 1994
- ✓ Emmanouilidis Janis A., «Conceptualizing a Differentiated Europe», *Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP)*, Policy Paper No. 10, June 2008
- ✓ Enderlein Henrik, «The euro and political union: do economic spillovers from monetary integration affect the legitimacy of EMU?», *Journal of European Public Policy*, Vol. 13, No. 7, 2006, p.p. 1133-1146
- ✓ Enderlein Henrik, Verdun Amy, «EMU's teenage challenge: what have we learned and can we predict from political science?», *Journal of European Public Policy*, Vol. 16, No. 4, 2009, p.p. 490-507
- ✓ Featherstone Kevin, «Legitimacy through output: the quest for leadership and a big new idea», στο *An Eu "fit for purpose" in the global age, Rescuing the European*

- project: EU legitimacy, governance and security*, Olaf Cramme (edt), Policy Network, London 2009
- ✓ Glöckler Gabriel, «Euro area governance and the financial crisis: new quality or flash-in-the-pan?» στο *An EU “fit for purpose” in the global age, After the crisis: A new socio-economic settlement for the EU*, Roger Liddle (edt), Policy Network, London 2009
 - ✓ Gros Daniel, Mayer Thomas, «Financial Stability beyond Greece: Making the most of the European Stabilisation Mechanism», *Centre for European Policy Studies*, 11 May 2010
 - ✓ Hodson Dermot, «EMU and political union: what, if anything, have we learned from the euro's first decade?», *Journal of European Public Policy*, Vol. 16, No. 4, 2009, p.p. 508-526
 - ✓ Hodson Dermot, Quaglia Lucia, «European Perspectives on the Global Financial Crisis: Introduction», *Journal of Common Market Studies*, Vol. 47, No. 5, 2009, p.p. 939-953
 - ✓ Lamy Pascal, European Trade Commissioner, «Europe and the Future of Economic Governance», *Journal of Common Market Studies*, Vol. 42, No. 1, 2004, p.p. 5-21
 - ✓ Liddle Roger, «From crisis to opportunity: Europe’s economic choices», στο *An EU “fit for purpose” in the global age, After the crisis: A new socio-economic settlement for the EU*, Roger Liddle (edt), Policy Network, London 2009
 - ✓ Linhart Michael, Ambassador of Austria, «Europe means Solidarity», Interview, *Politistiki Diplomatia*, Issue 10, June-July 2010
 - ✓ Mckay David, «Economic logic or political logic? Economic theory, federal theory and EMU», *Journal of European Public Policy*, Vol. 12, No. 3, 2005, p.p. 528-544
 - ✓ Mitrany, D., «A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organisation», *Royal Institute of International Affairs*, London 1943

- ✓ Molle, W., *The Economics of European Integration: Theory, Practice, Policy*, Dartmouth Publishing, Aldershot⁴2001

- ✓ Montani Guido, «The EU crisis and European Democracy», *Europe's World*, 25/5/2010, διαθέσιμο στο http://www.europesworld.org/NewEnglish/Home_old/CommunityPosts/tabid/809/PostID/1442/TheEUcrisisandEuropeanDemocracy.aspx

- ✓ Montani Guido, Irvin George, «Transforming Economic Governance of the Eurozone», *Europe's World*, 18/5/2010, διαθέσιμο στο http://www.europesworld.org/NewEnglish/Home_old/CommunityPosts/tabid/809/PostID/1422/TransformingEconomicGovernanceoftheEurozone.aspx

- ✓ Mulas-Granados Carlos, «The fourth dimension: financial supervision and economic governance» στο *An EU "fit for purpose" in the global age, After the crisis: A new socio-economic settlement for the EU*, Roger Liddle (edt), Policy Network, London 2009

- ✓ Onno Ruding H., «From National to European Regulation: Towards European Financial Supervisory Authorities», *Centre for European Policy Studies*, No. 209, May 2010

- ✓ Padoa-Schioppa Tommaso, «The Debt Crisis in the Euro Area: Interest and Passions», *Notre Europe*, Policy Brief No. 16, May 2010

- ✓ Padoan Pier-Carlo, «A single European seat in international financial institutions», στο *An EU "fit for purpose" in the global age. The EU in a world in transition: Fit for what purpose?*, Loukas Tsoukalis (edt), Policy Network, London 2009

- ✓ Pagoulatos George, «Regulating financial capitalism: the EU's global responsibility» στο *An EU "fit for purpose" in the global age, After the crisis: A new socio-economic settlement for the EU*, Roger Liddle (edt), Policy Network, London 2009

- ✓ Strøby-Jensen Carsten, «Neo-functionalism» στο *European Union Politics*, Michael Cini (edt), Oxford University Press, Oxford²2007

- ✓ Tsoukalis L., *What Kind of Europe?*, Oxford University Press, Oxford 2005

- ✓ Tsoukalis Loukas, «In a changing world where size matters», στο *An EU “fit for purpose” in the global age. The EU in a world in transition: Fit for what purpose?*, Loukas Tsoukalis (edt), Policy Network, London 2009
- ✓ Tsoukalis Loukas, Cramme Olaf, Liddle Roger, *An EU “fit for purpose” in the global age. Can we rise to the challenge?*, Policy Network, London 2009
- ✓ Tsoukalis Loukas, «We can't go on like this: Greek debt crisis and the euro», *ELIAMEP Special Paper*, March 2010
- ✓ Václav Klaus, «The Euro Zone Has Failed», *The Wall Street Journal*, 1 June 2010, διαθέσιμο στο http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704875604575280452365548866.html?mod=WSJ_hp_us_mostpop_read
- ✓ Verdun Amy, «Economic and Monetary Union», στο *European Union Politics*, Michael Cini (edt), Oxford University Press, Oxford ²2007
- ✓ Verdun A., Christiansen T., «Policies, institutions and the Euro: dilemmas of legitimacy», στο *After the Euro: Shaping Institutions for Governance in the Wake of European Monetary Union*, C. Crouch (edt), Oxford University Press, Oxford 2000, pp. 162-178

Συνέδρια/Δημόσιες συζητήσεις

- ✓ Aixelá José, Ομιλία σε διεθνές συνέδριο με θέμα «Spain, Greece, and the European Union», που πραγματοποιήθηκε στο Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων, Αθήνα 14 Δεκεμβρίου 2009
- ✓ Παγουλάτος Γεώργιος, Ομιλία σε δημόσια συζήτηση με θέμα «Δημοσιονομικά Ελλείμματα και Ευρώπη: Γιατί φωνάζει ο κ. Αλμούνια;», που πραγματοποιήθηκε στο Hilton, στο πλαίσιο του Money Show Αθήνας, Αθήνα 19 Δεκεμβρίου 2009
- ✓ Παπαντωνίου Γιάννος, Ομιλία σε δημόσια συζήτηση (Hellenic Observatory Panel Debate) με θέμα «The Greek Fiscal Crisis and the Future of the Eurozone», που πραγματοποιήθηκε στο London School of Economics and Political Science, Λονδίνο 28 April 2010

- ✓ Σταϊκούρας Χρήστος, Ομιλία σε δημόσια συζήτηση με θέμα «Δημοσιονομικά Ελλείμματα και Ευρώπη: Γιατί φωνάζει ο κ. Αλμούνια;», που πραγματοποιήθηκε στο Hilton, στο πλαίσιο του Money Show Αθήνας, Αθήνα 19 Δεκεμβρίου 2009
- ✓ Χριστοδουλάκης Νίκος, Ομιλία σε δημόσια συζήτηση με θέμα «Δημοσιονομικά Ελλείμματα και Ευρώπη: Γιατί φωνάζει ο κ. Αλμούνια;», που πραγματοποιήθηκε στο Hilton, στο πλαίσιο του Money Show Αθήνας, Αθήνα 19 Δεκεμβρίου 2009

Πρωτότυπες Πηγές

- ✓ European Central Bank, Statistical Data Warehouse, 4 May 2010
<http://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=100000233>
- ✓ European Central Bank, Monthly Bulletin, Euro Area Statistics Online, June 2010, Data last updated on 17 June 2010
http://sdw.ecb.europa.eu/quickview.do?SERIES_KEY=120.EXR.A.USD.EUR.SP00.A
- ✓ European Commission «EMU@10: successes and challenges after 10 years of Economic and Monetary Union», Ανακοίνωση της Επιτροπής της 7^{ης} Μαΐου 2008, προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, την Επιτροπή των Περιφερειών και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Βρυξέλλες 7 Μαΐου 2008, διαθέσιμη στο <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0238:FIN:EN:PDF>
- ✓ European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, «Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses, European Economy 7», 2009
- ✓ European Commission, «Spring forecast 2010-11: gradual economic recovery in progress in the EU», IP/10/495, Brussels 5 May 2010
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/495&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>
- ✓ European Commission, «Reinforcing economic policy coordination», Πρόταση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο Υπουργών, Βρυξέλλες 12 Μαΐου 2010, διαθέσιμη στο [http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/euro/documents/2010-05-12-com\(2010\)250_final.pdf](http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/euro/documents/2010-05-12-com(2010)250_final.pdf)

- ✓ European Commission, «European Economic Forecast», Άνοιξη 2010, διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2010_spring/el_en.pdf
- ✓ European Council Conclusions, Βρυξέλλες 25/26 Μαρτίου 2010, διαθέσιμο στο http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/113591.pdf
- ✓ European Council Conclusions, Βρυξέλλες 17 Ιουνίου 2010, διαθέσιμο στο http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/115346.pdf
- ✓ Eurostat, News release, Euro Indicators, 55/2010, 22 April 2010
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-22042010-BP/EN/2-22042010-BP-EN.PDF
- ✓ Eurostat (last update 28 May 2010)
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_dd_edpt1&lang=en
- ✓ Flash Eurobarometer 286, «Monitoring the social impact of the crisis: public perceptions in the European Union, Wave 2», Survey conducted by The Gallup Organization, Hungary upon the request of Directorate-General Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Analytical report, Fieldwork: December 2009, Publication: March 2010
- ✓ Standard Eurobarometer 71, «Public opinion in the European Union», Fieldwork: June - July 2009, Publication: September 2009

Πηγές από το Διαδίκτυο

- ✓ EurActiv
http://www.euractiv.com/en/euro/euro-zone-leaders-agree-plan-help-greece-news-382035?utm_source=EurActiv+Newsletter&utm_campaign=7cd64c91cf-my_google_analytics_key&utm_medium=email
- ✓ EurActiv
http://www.euractiv.com/en/priorities/brussels-tables-plans-for-closer-eu-economic-union-news-494130?utm_source=EurActiv+Newsletter&utm_campaign=587c4f5d38-my_google_analytics_key&utm_medium=email

- ✓ EurActiv
http://www.euractiv.com/en/financial-services/ecb-buy-euro-zone-bonds-fight-crisis-news-493995?utm_source=EurActiv+Newsletter&utm_campaign=5aa1bc70cc-my_google_analytics_key&utm_medium=email
- ✓ EurActiv
http://www.euractiv.com/en/priorities/meps-attack-merkel-and-sarkozy-ahead-of-summit-news-495244?utm_source=EurActiv+Newsletter&utm_campaign=4801c270cc-my_google_analytics_key&utm_medium=email
- ✓ EurActiv
http://www.euractiv.com/en/priorities/eu-introduce-concept-dynamic-debt-news-495374?utm_source=EurActiv+Newsletter&utm_campaign=760bd7b5d7-my_google_analytics_key&utm_medium=email
- ✓ Financial Times
http://www.ft.com/cms/s/2c0c5d82-8344-11dd-907e-000077b07658,dwp_uuid=5e34aac4-8ae9-11dd-b634-0000779fd18c,Authorised=false.html?_i_location=http%3A%2F%2Fwww.ft.com%2Fcms%2Fs%2F0%2F2c0c5d82-8344-11dd-907e-000077b07658%2Cdwp_uuid%3D5e34aac4-8ae9-11dd-b634-0000779fd18c.htm&_i_referer=http%3A%2F%2Fwww.ft.com%2Fdepth%2Flehman-brothers
- ✓ Europa
http://europa.eu/pol/emu/index_el.htm
- ✓ European Voice
<http://www.europeanvoice.com/article/2010/06/eu-will-disclose-strength-of-banks/68298.aspx>
- ✓ Financial Mirror
http://www.financialmirror.com/news_greek/StoryDetail/2456
- ✓ Ομιλία του Προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής José Manuel Barroso (12 Μαΐου 2010) διαθέσιμη στο <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/10/234>